

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 339.168.6(497.4-191)
94(497.4 Senožeče)
prejeto: 24. 3. 2006

Boris Golec

dr. zgodovinskih znanosti, docent, višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-mail: bgolec@zrc-sazu.si

Senožeče in Prem – nenavadni trški naselbini na t. i. Kraških gospostvih

IZVLEČEK

Prispevek obravnava razvoj dveh nenavadnih trških naselij v jugozahodnem delu Slovenije, na poteh proti morju. Trg Senožeče je nastal še v srednjem veku in se je od večine trgov razlikoval po obzidju, ki ga je ločevalo od istoimenske vasi. V drugi polovici 16. stoletja je njegov razvoj močno zaznamovala kolonija italijanskih trgovcev, ki mu je prinesla razcvet in skromno avtonomijo. V prvi polovici 18. stoletja je mali trg zaradi spremenjene gospodarske politike Habsburške države povsem propadel, tako da je štel okoli leta 1750 le še tri naseljene hiše. V naslednjih desetletjih je posledično izgubil trški naslov in ga ponovno pridobil šele po letu 1800, ko se je v trg vključila tudi sosednja vas Senožeče. Drugi trg Prem je v 18. stoletju prav tako ugasnil in dokončno zdrsnil na stopnjo vasi. Po pomenu je vseskozi močno zaostajal za Senožečami, njegov trški naslov, izpričan šele v zgodnjem novem veku, pa je bil predvsem plod ambicij njegovih zemljiških gospodov.

KLJUČNE BESEDE

trgi, Senožeče, Prem, Notranjska, obzidje, tranzitna trgovina, Porcia, Garzarolli

SUMMARY

SENOŽEČE AND PREM – UNCOMMON BOROUGH SETTLEMENTS ON THE SO-CALLED KARST SEIGNEURIES

The contribution deals with the development of two unusual borough settlements in the southwest part of Slovenia along the routes to the sea. The borough Senožeče originates from the Middle Ages and differs from the majority of boroughs by walls, which separated it from the village of the same name. In the second half of the 16th century, the development of the borough was strongly marked by a colony of Italian tradesmen that brought it prosperity and a modest autonomy. In the first half of the 18th century the small borough decayed entirely because of the changed economic policy of the Habsburg state; thus, around 1750 it counted only three populated houses. In subsequent decades it consequently lost the borough title, and recovered it only after 1800 when the neighbouring village Senožeče was included in the borough. The other borough, Prem, as well died away and slipped to the degree of a village in the 18th century. Prem was by its significance all along strongly behind Senožeče, and the borough title, proven as late as the early modern age, was above all a result of the ambitions of its landed proprietors.

KEY WORDS

Borough, Senožeče, Prem, walls, transit commerce, Porcia, Garzarolli

Med zgodovinskimi trgi slovenskega prostora sta nemara najbolj nenavadni usodi doživljala sosedna Senožeče in Prem, zrasla ob pomembnih istoimenskih gradovih na t. i. Kraških gospostvih. Četudi sta si senožeško in premsko gospostvo stoletja delili skupne zemljiške gospode, njuna trga nista imela prav veliko stičnih točk in ju tako pravzaprav še najbolj povezuje ugotovitev, da sta vsak na svoj način odstopala od ustaljenih predstav o klasični trški naselbini, kar je ne nazadnje značilno sploh za večino notranjskih trgov. Skupna jima je bila predvsem izguba trških atributov, do katere je pri obeh prišlo v 18. stoletju, pri čemer sta se njuni usodi pozneje tudi na tej točki razšli, saj se Senožeče v 19. stoletju zopet postale trg, čeravno s povsem spremenjeno vsebino in obsegom.

Ustanovitelji obeh trgov so bili seveda njuni zemljiški gospodje, vendar še vedno ni povsem dorečeno, v katerem času niti kateri rodbini si moreta lastiti ustanovne pravice. Med nastankom obeh trgov je moralo preteči vsaj eno stoletje, tako da uvrščamo Senožeče med trge srednjeveškega izvora, medtem ko pri Premu vsi indici govorijo o pozni, zgodnjenovoveški uveljavitvi trškega statusa, značilni za dobro polovico trgov notranjskega prostora. Občutne razlike med njima se kažejo tudi v atributih oziroma vsebini trškega naslova.

Oba trga in gospostvi je sicer bolj kot kaj drugega družila dolgotrajna pripadnost skupnim gospodom. Gospostvi sta bili tesno povezani že v visokem srednjem veku, saj sta obe izšli iz posesti oglejskega patriarha in bili že v času prve omembe v rokah gospodov Devinskih. Ti so doživeli svoj vrhunec v 14. stoletju, postali leta 1366 fevdniki Habsburžanov, po smrti zadnjega Devinskega leta 1399 pa so njihovo obsežno posest nasledili gospodje iz švabskega Walseeja, ki so za svoja gospostva pridobili položaj državnih knezov (1434), podrejenih neposredno cesarstvu. Šele ko so Walseejci svoja t. i. Kraška gospostva v letih 1466–1472 prodali Habsburžanom, so jih slednji prvič priključili Kranjski.¹ Od leta 1472 naprej sta obsežni gospostvi Senožeče in Prem poldrugo stoletje veljali za deželno-knežjo komorno posest in bili oddani v zastavo, dokler se njuni usodi nista sredi 17. stoletja ponovno združili, tokrat za celi dve stoletji in pol. Pridobili so ju namreč grofje, poznejši knezi Porcia (Portia), Prem s poroko in Senožeče z nakupom, ter ju povezali v fidejkomis, ki je imel nato vse do 20. stoletja skupne lastnike iz Porcijeve rodbine.²

Senožeče – vstali in ugasli tržec na prepihu

Trg Senožeče je že po svoji fizični ločenosti od starejše istoimenske farne vasi zelo jasno prepoznaven kot nova ustanova. Vzpostavitev trške naselbine ob vasi in vznožju gradu, sedeža prostranega oglejskega senožeškega gospostva, so mogli botrovati že Devinski gospodje, vendar se trg izrecno omenja šele v 15. stoletju pod gospodi Walseejskimi. Poprej srečujemo v virih od druge polovice 13. stoletja samo vas Senožeče (*villa Senozesa*),³ gručasto naselbino s sedežem župnije, katere nastanek seže nemara še v 12. stoletje.⁴ Ob tako mogočnih lastnikih, kakršni sta bili omenjeni rodbini, še posebej zadnja, si je težko predstavljati, da na glavni prometnici iz primorskih mest v notranjost, pod gradom s pomembno mitnico⁵ in ob živahnem sejmskem kraju z župnijo ne bi slej ko prej zrasla tudi meščanska naselbina. Tako je najpozneje v začetku 15. stoletja nastal obzidani kaštelski kompleks, ki je v prvi omembi leta 1443 (*in dem Chastell ze Senaseczschach bey Vnser Frawn kirchen*) jasno razmejen od vasi (*Senaseczschach inn dem dorff*).⁶ Na obstoj kaštela-trga kaže sicer že leta 1420 kupoprodaja neke hiše, ležeče med dvema drugima (lastniškima) hišama,⁷ tako da moramo nastanek senožeškega trga zanesljivo pomakniti vsaj za nekaj desetletij v preteklost. Prva omemba obzidanega trškega kompleksa govori torej o kaštelu, nato se v senožeškem urbarju iz leta 1460 prvič pojavi trg (*markcht*), zopet v razlikovanje od sosednje vasi,⁸ dvojnemu naslavljanju – kaštel in trg – pa smo v virih pričla še globoko v drugo polovico 16. stoletja.⁹

³ Vaško naselje se skupaj z gradom prvič izrecno omenja leta 1275: *in castro Senozesa cum villa Senozesa* (Bianchi, *Thesaurus*, str. 144; prim. ZIMK ZRC, Zapuščina Milka Kosa, fasc. 44, Gradivo za historično topografijo Primorske, Senožeče).

⁴ O nastanku župnije prim. Zabukovec, *Slavina*, str. 74. – Senožeška župnija je nastala najpozneje v 13. stoletju, a se prvič posredno omenja šele leta 1445 (prim. J. Höfler, *Gradivo*, str. 192).

⁵ Mitnica se prvič omenja že leta 1217 kot najstarejša mitninska postaja od Razdrtega proti morju (Gestrin, *Trgovina*, str. 201).

⁶ Listina 1443 IX. 21., Linz. Objava v: F. Kos, Iz arhiva, str. 117, št. 60.

⁷ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–19, urbar Senožeče 1524, fol. 7–7'.

⁸ M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 201.

⁹ Oskrbniški red za gospostvo Senožeče iz leta 1499 uporablja izključno poimenovanje kaštel (*in dem castell zu Senesetschach*), v katerem živijo tržani (*burger*) (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–21, Ordnung der phleg Senosetschach, 3. 1499), medtem ko pozna urbar iz leta 1524 tako trg kot kaštel, oboje z enakim pomenom (prav tam, lit. S XXXVII–19, urbar Senožeče 1524, fol. 7, 7', 49, 49', 50, 54, 54'). Reformirani urbar iz leta 1576 pravi *die castell oder markht* (StLA, I. Ö. HK-Sach, K 91/17a, Urbar Senosetschach 1576, fol. 76).

¹ Prim. M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 46–47, 50–51; Dolenc, *Senožeče*, str. 14–18.

² Prim. Smole, *Graščine*, str. 387–388, 437–438; Dolenc, *Senožeče*, str. 20–21.

Po svojem nastanku sodijo Senožeče po F. Zwitteru med tiste nove trge, ki so nastali tako, da je deželni knez povzdignil v trg že dolgo obstoječo vas. V ta tip trgov je Zwitter poleg gorenjskega Tržiča kot edinega dokumentiranega primera povzdignitve vasi v trg štel še Litijo, Vipavo in Senožeče, ki naj bi "se že v prejšnji dobi omenjale kot večje vasi". V naselbinskem oziru se je pri teh krajih po njegovem spremenil le njihov pravni značaj, ne pa tudi naselbina sama.¹⁰ Na današnji stopnji raziskanosti začetkov poznosrednjeveških trških naselij moramo Zwitterove trditve glede vaškega izvora posameznih trgov v marsičem korigirati. Celo pri Tržiču, za katerega listina Friderika III. leta 1492 izrecno govori o povzdignitvi vasi v trg,¹¹ so trške korenine kraja precej starejše in se bržčas opirajo še na izginuli trg Ljubelj (*Lubelinum*).¹² Deželnoknežji privilegij je tu samo pravno sankcioniral dotlej negotovi trški status, resnično nova pridobitev pa je bila le pravica do tedenskega sejma. Pri ostalih treh domnevnih primerih povzdignitve vasi v trg je Zwittera bržčas zavedlo dejstvo, da se Vipava, Senožeče in Litija razmeroma pozno omenjajo kot trgi, potem ko se v virih precej prej pojavijo sami toponimi. Litija je sicer mogla imeti predhodnika v zaselku ob brodišču čez Savo, a je kot trg novo naselje, saj se kraj že ob prvi omembi 1386 imenuje trg,¹³ pri zgodnejših omembah toponima pa gre zgolj za pokrajinsko in ne za krajevno ime.¹⁴ Za Senožeče in s precejšnjo mero gotovosti tudi za Vipavo lahko sicer ugotovimo deloma vaški izvor trškega naselja,¹⁵ vendar tu ni šlo za njegovo neposredno

preoblikovanje iz vasi, temveč za dvostopenjski nastanek: najprej farna vas in ob njej mlajši trg. Ta pri Senožečah, drugače kot v vipavskem primeru, še nekaj stoletij ni absorbiral starejše vasi, temveč je soobstajal ob njej, od kmečkih domov fizično razmejen s sklenjenim obzidjem. Senožeče moremo tako uvrstiti v razvojni tip trga ob starejši farni vasi. Čeprav sestavljata vas in trg celoto in tako tudi funkcionirata, ju vso obravnavano dobo ločuje trško obzidje, ki ovira fizično širjenje malega trga in ga omejuje v njegove pravne posebnosti. Takšno stanje se bo tudi v virih odražalo v doslednem razlikovanju med vasjo in precej manjšim trgov. V enoten trg ruralnega tipa bosta prerasla šele v drugi polovici 18. stoletja, potem ko bo obzidani trg doživel skoraj popolno izpraznitev in gospodarski propad.

Senožeče in Vipavo je poleg sorodnosti naselbinskega razvoja že zgodaj povezovala tudi prometno-trgovska dejavnost njunih prebivalcev. Prehodna lega ob poteh od morja v notranjost je ob obeh župnijskih središčih pogojevala zgoden nastanek rednih sejmov in kot naslednji razvojni korak pojav poklicne trgovine. Veliko preden sta se omenjena kraja začela označevati kot trga, je konec 13. stoletja zaslediti v furlanskem Vidmu vrsto kupoprodaj, pri katerih so bili udeleženi Vipavci in Senožečci različnega stanu – iz vrst ministerialitete, duhovnikov in navadnih ljudi.¹⁶ Tudi najzgodnejši znani sejem na Notranjskem je izpričan prav v Senožečah, očitno v senožeški vasi, preden je ob njej zrasel trg. Oglejski glavar v Postojni in na Krasu je namreč leta 1352 izdal zaščitno pismo trgovcem iz Čedad, namenjenim na senožeški sejem (*ad nundinas in Senosezach*).¹⁷ V zgodnjem obdobju trga ni nato o sejmih nobenih poročil, vse dokler niso tržani dobili leta 1532 deželnoknežje pravice tako do letnega kakor do tedenskega sejma.¹⁸

Senožeški primer tipičnega podeželskega sejma, zraslega iz cerkvenega proščenja, samo potrjuje znano tezo, da letni sejmi še ne zadoščajo za nastanek meščanskih naselij v pravem, gospodarskem pomenu besede.¹⁹ Pojem trga lahko v srednjem veku upraviči šele redno tedensko in dnevno trgovanje stalno naseljenih prebivalcev, ki se ukvarjajo z neagrarnimi dejavnostmi. Vsekakor pa je

¹⁰ Zwitter, *Starejša kranjska*, str. 15, 20.

¹¹ Listina 1492 XII. 12., Linz. Objava v: Zwitter, *Starejša kranjska*, str. 72–73.

¹² O leta 1261 izpričanem trgu pod Ljubeljem (*forum in Lubelino*) kot domnevnem predhodniku Tržiča prim. Schumi, Ueber den Untergang, str. 215–219, in Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 31–32, 212. Tržič že z imenom priča o tržnem kraju, ki se že v 14. stoletju izrecno omenja kot "markht" (Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 82, št. 273, regest: 1399 X. 25., Gradec).

¹³ Regest 1386 IV. 26., Brugg im Aarga u, objavljen v: Hruza, *Die Herren*, str. 378, op. 278.

¹⁴ Prve omembe Litije od srede 13. stoletja merijo na ožje pokrajinsko ime, s katerim se je poistovetila župnija v sosednjem Šmartnem in na katero se Litija v naselbinskem smislu ni mogla nasloniti. – Prim. M. Kos, *Gradivo*, str. 326–327; Golec, *Dolenjska mesta*, v: *Rast XII* (2001), št. 6 (78), str. 639.

¹⁵ Mlajši – trški del Vipave je bil v takem primeru severni del naselja z osrednjo trško ulico, medtem ko gre jedro starejše farne vasi iskati v južnem delu okoli nekdanje cerkve sv. Marka, ki naj bi bila po poznejših poročilih prvotna vipavska župnijska cerkev (prim. Höfler, *Gradivo*, str. 147). Okoli te cerkve je namreč ležala glavna župnijske podložniške posesti, pomenljivo pa je tudi dejstvo, da je patriarh še poznega leta 1378, ko je že izpričan trg, ravno v bližini te cerkve podelil fevd, lociran v vas (!) Vipava: "in villa Wipaci" (Bianchi, *The-saurus*, str. 392). Sodeč po lociranju kapele sv. Marka v trg (*in oppido Pybacensis*) je bil ta del Vipave leta 1430

že povsem vključen v trško naselbino (AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Listine iz HHStA, 12 D/31, 1430 VII. 6., Vipava).

¹⁶ Otorepec, *Gradivo*, str. 36 (št. 45), 37 (št. 51, 54), 38 (št. 58), 47 (št. 120), 54 (št. 166, 167), 58 (št. 197), 61 (št. 217).

¹⁷ Šumrada, Šteberški, str. 50. – ZRC SAZU, Zapuščina Milka Kosa, fasc. 44, *Gradivo* za historično topografijo Primorske, Senožeče.

¹⁸ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 5. 2. 1532. – StLA, Kammer–Reg. 1530–1535, fol. 98, 21. 7. 1531.

¹⁹ Prim. Zwitter, K predzgodovini, str. 238.

mogla tedenska nedeljska menjava blaga ob starih župnijskih središčih znatno pospešiti naselitev takega prebivalstva, kar je posledično privedlo do nastanka trga.²⁰ Na Kranjskem sodijo med takšne trge poleg Senožeč in Vipave še prvotni Lož (Stari trg), Šentvid pri Stični, Poljane ob Kolpi, Svibno, Vače in Tržič.²¹

Na splošno so bili tedenski sejmi namenjeni redni oskrbi naselja, prodaji izdelkov domačih obrtnikov in blagovni menjavi kmečkega življa, vendar so nekateri med njimi zgodaj presegli ozek lokalni domet. To velja zlasti za tedenske sejme v tistih krajih, ki so se razvili v središča menjave soli za blago iz celinskega zaledja in med katerimi so pomembno mesto zasedale prav Senožeče. Sklepati moremo, da je na trgovini s soljo zrasla sploh večina notranjskih trgov. Poznejša središča kmečke solno-žitne menjave – Senožeče, Postojna, Planina, Lož in Cerknica – vsekakor niso bila brez daljše srednjeveške tradicije, a je za zgodnejšo dobo znana o trgovanju zelo malo.²²

Kot eno vidnejših posebnosti senožeškega trga med srednjeveškimi trgi slovenskega prostora moramo izpostaviti njegovo obzidanost, ki je prvič posredno izpričana leta 1443 s pojmom "kaštel". Senožeški tržec je torej opravljal varnostno-obrambno funkcijo kot eno temeljnih funkcij meščanskih naselij nasploh. Pri tem se nujno srečamo s starim vprašanjem, ali oziroma v kolikšni meri je obzidje v srednjem veku razločevalni kriterij med mesti in trgi. Vsaj kar zadeva razlikovanje med deželnoknežjimi trgi in mesti, je bila obzidanost pogosto res odločilnejša od gospodarskih pravic posameznih naselij.²³ Toda če je bilo mesto po naravi dobro zavarovano, je lahko izjemoma ostalo brez obzidja, medtem ko so nekateri od nekdanj utrjeni kraji za vselej ostali samo na stopnji trga.²⁴ Na Notranjskem je bil že leta 1380 obzidan Lož, sto let pozneje povzdignjen v mesto (1477),²⁵ v 15. stoletju pa imamo več pričevanj, ki kažejo na vsaj delno obzidanost trga Vipava.²⁶ Pri Senožečah

obzidje ni bilo veliko mlajše od trga, če ni šlo sploh za zavestno odločitev trških gospodov, da novo naselje hkrati s podelitvijo posebnega pravnega položaja tudi fizično zavarujejo in ločijo od vasi. Poleg tega je prva polovica 15. stoletja prinesla še dodaten strateško-politični razlog za utrditev – nenadno približanje beneške meje ob zasedbi patriarhove Furlanije leta 1420, kar je med drugim utegnulo prispevati tudi k utrditvi Vipave. Senožeško obzidje, ki je vključevalo mitnico in katerega potek v temeljnih potezah še lahko slutimo, so zgradili na približno kvadratni talni ploskvi in na najvišji točki vanj vključili stolpasti dvor ob vznožju grajske vzpetine.²⁷

Senožeče: vhodni stolp trškega obzidja, ki nosi na notranji strani letnico 1594. (foto: B. Golec, maj 2006)

²⁰ Značilen primer so sejmi okoli župnijske cerkve v Šentvidu pri Stični ob nedeljah in praznikih po božji službi, ki jih je vojvoda Rudolf IV. leta 1360 prepovedal kot škodljive njegovim mestom in trgov (objava listine 1360 II. 20., Gradec, v: GZL III/4).

²¹ Golec, *Družba*, str. 40.

²² O središčih solne trgovine prim. Vilfan, K zgodovini (1963), str. 1 sl.; prim. Gestrin, *Trgovina*, str. 154.

²³ Mitterauer, *Markt und Stadt*, str. 281, 292–298.

²⁴ Prim. Melik, Mesto (civitas), str. 310. – Prim. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 146. – Na Slovenskem sta tipična primera, ki odstopata od pravila, neobzidano in na ravno zavarovano mesto Kostanjevica ter zgodaj obzi dani trg Mokronog, ki med srednjeveškimi trgi kot tak ni bil osamljen (Golec, Dolenjska mesta, v: *Rast XIII* (2002), št. 1 (79), str. 93).

²⁵ Otorepec, *Srednjeveški*, str. 97–98.

²⁶ Neki notarski instrument iz leta 1430 je bil namreč sestavljen v cerkvi sv. Marka "poleg zadnjih vrat v trgu Vipava" (ARS, AS 1087, Zbirka dopolnilnih mikrofilmov,

Listine iz HHStA, 12 D/31, 1430 VII. 6., Vipava: "... in capella sancti Marci penes posteriorem janua in oppido Pybacennis..."). Očitno pri tej prvotni (delni) obzidanosti ni šlo za nič večjega in trdnjega, kajti leta 1478 je cesar Friderik III. ukazal tržanom in prebivalcem Vipave, naj trg obdajo z obzidjem in jarki (Chmel, Actenstücke, II. Band, str. 902, 1478 V. 7., Gradec, 1478 V. 8., Gradec). Pozneje imamo o obzidju samo posredna pričevanja. Po besedah Vipavcev iz leta 1571 je imela Vipava pred veliko leti dvoje vrat, in sicer ena na zgornjem in druga na spodnjem koncu kraja pri mostu (ARS, AS I, Vic. A., šk. 117, I/67, lit. W III–10, s. d., Relation auf die herschafft Wippach).

²⁷ O obzidju gl. Sapač, *Grajske stavbe*, str. 148.

Poleg obzidja je med senožeško vasjo in trgoma kaštelom predstavljala jasno ločnico tudi pravna narava posesti. V trgu je namreč od 15. stoletja izpričana prostolastna drobna posest v nasprotju s hubno podložniško posestjo v vasi. O lastniški naravi posesti, ki so jo tržani posedovali v samem trgu in okolici, pričajo povzetki starejših kupnih pisem iz let 1420–1473, zapisani v senožeškem urbarju iz leta 1524. Vsa tri kupna pisma za hube in druga zemljišča je ob sestavi urbarja predložil tržan Štefan Kosmač, iz njih pa izvemo tudi za edina imena tržanov v poznem srednjem veku. Najstarejše pismo iz leta 1420 se je nanašalo na hišo (v trgu), polovično hubo ter pristavo Martina Trampuša in njegove žene Slaverke. Drugo pismo je senožeški oskrbnik leta 1468 izdal Mihaelu iz trga (*Micheln zu Senosetschach im marckht*) za polovico polovične hube in nekaj zemljišč v Zgornjih Senožehah, tretjega pa leta 1473 Frideriku Lympachu za polovično hubo, ležečo pri gradu pod trgovom.²⁸ Vso to posest, skupno dobro poldrugo hubo, je torej leta 1524 lastniško posedoval Štefan Kosmač in je zelo verjetno identična z imenjem Senožejca Pavla Kosmača v kranjski imenjski knjigi leta 1546.²⁹

Trški prebivalci so poleg tega v primerjavi s podložniki domačega gospostva že zgodaj uživali privilegiran položaj. Po najstarejšem ohranjenem urbarju iz leta 1460 so se gospodarji iz trga (*markcht*) razlikovali od podložnikov po tem, da niso plačevali temeljne urbarialne dajatve, tj. činža na zemljo. Tako kot kmetje v vasi Senožeha so navedeni pri desetini od žita in jagnjet, sicer pa so imeli edini v gospostvu dajatve od živine in obveznost vsako leto stočiti sod vina.³⁰

Posestne in druge pravne razmere ob zatonu srednjega veka precej natanko ponazarja razmeroma obsežen dokument, brez katerega bi bilo naše vedenje o notranji strukturi senožeškega trga precej skromnejše. Gre za oskrbniški red, ki so ga senožeškemu gospostvu in deželškemu sodišču leta 1499 predpisali t. i. deželnoknežji (cesarski) reformatorji. Prebivalci trga, dosledno imenovanega kaštel (*Castell zu Senesetschach*), se v tem dokumentu med drugim prvič izrecno naslavljajo kot tržani (*burger*). Njihove hiše so veljale za prostolastne

(*aigen haws*), vsak lastnik pa je bil dolžan naseljevati hišo sam ali v njej naseliti primerne človeka (*ainen andern der als so guet als er sey*), ki bo enako kot drugi tržani (*allenthalben als ain ander burger*) opravljal stražo, tlako in druge obveznosti. Za preprečitev izpraznjenja hiš je oskrbniški red predpisoval poseben ukrep, in sicer v primeru, ko bi kakšno kaštelsko hišo s prodajo, dedovanjem ali kako drugače pridobil zunanji človek s podeželja.³¹

Koliko hiš je štel senožeški trg-kaštel, ni za ta čas žal niti približno izpričano. Vsi urbarji senožeškega gospostva iz 15. in 16. stoletja namreč trg zgolj omenjajo v tej ali oni zvezi, ne da bi navajali tudi trške podanike. Tako se moramo zadovoljiti z retrogradnim sklepanjem na podlagi veliko poznejšega stanja, ki je vse do srede 18. stoletja sporočeno le v narativnih virih. Leta 1644 govori poročilo grofa Porcie o desetih hišah,³² kar se sklada z oceno E. Dolenca, da je ob zgraditvi obzidja stalo v trgu le kakih deset hiš.³³ Sredi 18. stoletja pa so v tedaj že domala povsem opuščeni naselju našli skupaj s pustotami 14 oštatov in tri četrtine ter imena 23 zvečine že nekdanjih posestnikov,³⁴ ki so deloma živeli tudi zunaj obzidja.³⁵ Ker je bil obzidani trg po površini zelo majhen, je razumljivo že zgodaj prihajalo do posestne drobitve. O tem neposredno priča oskrbniški red iz leta 1499, ki takšno početje navzlic prostorski stiski in očitnim potrebam izrecno prepoveduje.³⁶

Trg Senožeha je tako stopil v novi vek kot urbarialno naselje, katerega prebivalci so se imenovali tržani in so v posestniških odnosih zaradi svoje posebne (neagrarne) poklicne strukture uživali privilegiran položaj. Veljali so namreč za prave lastnike nepremičnin, od katerih so gospostvu v primerjavi s podložniki plačevali manj in drugačne dajatve. Kot priča urbar senožeškega gospostva iz leta 1524, so bili prebivalci trga-kaštela (*die aus dem Castell zu Senosetschach*) oproščeni plačila činža od svojih hiš. Tako so morali samo stražiti in varovati kaštel ter vsako leto opraviti določene storitve pri obnovi gradu. Zaradi spremenjenih vojaško-političnih razmer se je dotedanjim obveznostim pridružila še dolžnost enome-sečnega vzdrževanja deželnoknežjega vojaštva na lastne stroške,³⁷ kar se je bržčas zgodilo šele v prvi

²⁸ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–19, urbar Senožeha 1524, fol. 7–7'. – Vsa pisma izrecno govorijo o lastni posesti (*tur aigen erkaufft ././ inhalt ains kauf-priefes*).

²⁹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 2 (1546–1549), s. p. (Adl am Kharst). Pavel Kosmač je naveden z 1 gld in 20 kr imenjske rente, kar bi ustrezalo eni hubi in eni tretjini. Leta 1547 je polovico svoje imenjske rente prenesel na Jurija Geriča (*Jörg Geritsch zu Senosetschach*), ki se naslednje leto omenja kot "richter der zeit zu Senosetschach" (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 109, I/62, lit. S XXII–20, 15. 8. 1548).

³⁰ M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 201, 204.

³¹ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–21, Ordnung der phleg Senosetschach, 3. 3. 1499.

³² Prav tam, lit. S XXXVII–4, 20. 8. 1644.

³³ Dolenc, *Senožeha*, str. 70.

³⁴ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 39, RDA, P 148, No. 24, 29. 7. 1755.

³⁵ Med štirimi preostalimi, od tega tremi naseljenimi hišami, je ena locirana "*ausßer dem mark zu Senosetsch*" (prav tam, šk. 16, BT, P 148, No. 1, s. d.).

³⁶ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–21, Ordnung der phleg Senosetschach, 3. 3. 1499.

³⁷ Prav tam, lit. S XXXVII–19, urbar Senožeha 1524, fol. 49–49'.

četrtini 16. stoletja, predvsem ali izključno zaradi prve beneško-habsburške vojne.

Reformirani urbar iz leta 1524 žal ne navaja imen niti števila trških gospodarjev, vsebuje pa nekaj dragocenih podatkov o trenutnem videzu in vsebini trške naselbine. Življenjski utrip je tržcu dajala predvsem mitnica na njegovih vratih. Mitninska hiša (*Mawthawß*) se sicer omenja le mimogrede v zvezi s hišo senožeškega "amtmana", drugim ključnim poslopljem v trgu (in *dem Marckht Senosetschach*). Pod mitnico je imel namreč "amtman" hišo s stolpom (*ain haws mit ainem Thurn*), žitno kaščo in vinsko kletjo, kamor so spravljali podložniške dajatve. Odkar pa je trg pogorel (*seyt der zeit, als der Marckht außsprunnen*), je ostala hiša povsem zapuščena. Ker se njena obnova še ni začela, so ob nastanku urbarja še vedno stali le goli zidovi brez strehe.³⁸

Navzlic materialnim ugodnostim prebivalcev trga nasproti podložnikom ni v urbarju iz leta 1524 prav nikakršnega sledu o kakršni koli obliki še tako omejene trške uprave. Ugotovitev je toliko bolj pomenljiva, ker hkrati zasledimo natančen opis elementov vaške samouprave po vaseh. Vasi so svoje župane večinoma same tudi volile, potrjeval pa jih je senožeški oskrbnik, "amtman" ali kak drug predstavnik gospodstva.³⁹ Vse kaže, da senožeški trg takrat prav nasprotno ni imel niti stalnega predstojništva, tako da je bila trška skupnost neposredno podvržena gosposčinski upravi. Oskrbnik gospodstva je namreč pritegnil k meritvi v senožeškem gradu poleg vaških županov in dveh podložnikov samo pet poimensko navedenih tržanov (*all burger zu Senosetschach*),⁴⁰ kar implicitno govori o neobstoju lastnega trškega župana ali sodnika. V deželskem sodišču je vso višjo in nižjo sodno oblast izvrševal vsakokratni gosposčinski oskrbnik,⁴¹ obenem tudi sodnik (*die zeit hauspfleger vnd richter zu Senosetschach*).⁴²

³⁸ Prav tam, fol. 54–54'. – O mitnici prim. tudi Sapač, *Grajske stavbe*, str. 148.

³⁹ Vaški župani so bili sicer zgolj pomožni gosposčinski uradniki brez sodnih pristojnosti in so skrbeli predvsem za redno opravljanje podložniških obveznosti. Županske volitve so poznali v vaseh Senožeče, Famlje, Laže in Dolenja vas. Nasprotno ne zasledimo županov v tistih vaseh, kjer je imelo senožeško gospodstvo le eno ali manjše število hub, sicer pa so zabeleženi še v štirih vaseh, ki jim je župana določala gosposčina. V vseh županskih vaseh pod senožeškim deželskim sodiščem je bilo nižje in višje sodstvo v rokah senožeškega oskrbnika, medtem ko so šle apelacijske zadeve h glavarju v Postojno. (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–19, urbar Senožeče 1524, fol. 8'–9, 13, 15, 21, 24, 33', 40, 44').

⁴⁰ Prav tam, urbar Senožeče 1524, vloženi list: "Zuvermerken die vergleichung der nachgeschribnen maß gegen Laibacher schaf, 2. 8. 1524."

⁴¹ Prav tam, fol. 9.

⁴² Prav tam, fol. 54'. – Funkciji oskrbnika in sodnika naj bi bili sicer po dikciji urbarja ločeni. V določilih o po-

Tržani pa so očitno že zgodaj sodelovali v sodstvu kot sodni prisedniki. Na prisednike iz trga lahko sklepamo že iz določila v oskrbnem redu iz leta 1499, po katerem naj gosposčinski oskrbnik, hkrati upravitelj sodišča, sodi skupaj s svétniki in drugimi sposobnimi osebami.⁴³ Leta 1562 je tudi na konkretnem primeru izpričano, da je upravitelj senožeškega sodnega urada izrekel sodbo skupaj s prisedniki in župani (*beisizern vnnd supleütten daselbst*).⁴⁴

Nadaljnji razvoj trga so v 16. stoletju močno zaznamovali umiritev političnih razmer in ugoden gospodarski položaj kot posledica vzpona zgodnjega kapitalizma. Senožeče, tako trg kot vas, so v zgodnjem novem veku doživljala daljše obdobje zelo obiskanih in donosnih sejmov. Kolikor ni tedenski sejem obstajal in ugasnil že v 15. stoletju, so tržani prvič izprosilij sejemski privilegij leta 1532, ko jim je kralj Ferdinand na novo podelil tedenski sejem ob ponedeljkih in letnega na dan sv. Helene (18. avgusta) z deželnoknežjo svoboščino sejmarenja osem dni pred praznikom in po njem.⁴⁵ Kot priča osem let starejši urbar iz leta 1524, se je letni sejem v pristojnosti gospodstva dotlej odvijal le v senožeški vasi, in sicer jeseni, na kvatno soboto pred sv. Mihaelom,⁴⁶ o kakšnih tedenskih sejmih v trgu ali vasi pa ni nikakršnih poročil.

Po končani beneški vojni in pridobljenih sejemskih privilegijih so se Senožeče v naslednjih desetletjih gospodarsko znatno okrepile. Ugodna lega na glavni prometnici k morju je prinašala dobre in predvsem redne zaslužke od trgovine. Kraj je tako leta 1560 izpričan kot pomembna točka kmečkih tovornikov za menjavo žita in soli.⁴⁷ Tudi ko je graška dvorna komora nekaj let zatem tedenske sejme iz neznanih razlogov prepovedala, Senožejci prepovedi niso upoštevali. Še naprej se je pri njih kupovalo veliko žita, ki so ga prekupčevalci vozili naprodaj na Laško in Beneško (*auf das Welisch vnd Venedigisch*), zato jim je dvorna komora leta 1571 zagrozila s strogimi ukrepi.⁴⁸ Bolj

biranju stojnine na proščanjih v Senožečah in Dolenji vasi je namreč poleg oskrbnika naveden "sein richter" (prav tam, fol. 9, 44'). Poseben gosposčinski oz. deželski sodnik (*richter der zeit zu Senosetschach*) se prvič pojavi šele leta 1548 v neki razmejitvi gosposčinskih meja med sosednjimi gospodstvi (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 109, I/62, S XXII–20, 15. 8. 1548).

⁴³ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–21, Ordnung der phleg Senosetschach, 3. 3. 1499, s. p.

⁴⁴ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 372, protokoli zaslišanj 1560–1563, fol. 472–473, 3. 3. 1562.

⁴⁵ Prav tam, šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 5. 2. 1532. – StLA, Kammer–Reg. 1530–1535, fol. 98, 21. 7. 1531.

⁴⁶ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–19, Urbar Senožeče 1524, fol. 9.

⁴⁷ Vilfan, K zgodovini, str. 7, 11.

⁴⁸ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–20/2, 21. 2. 1571.

kot prepoved, ki je bila vsekakor samo začasna, naj bi senožeškimi sejmom v naslednjih letih škodili konkurenčni tedenski sejmi v Postojni in na Razdrtem. Zakupnik senožeškega gospostva grof Porcia je prošnjo za prepoved obeh "tihotapskih sejmov" vpletel v prošnjo, ki jo je leta 1577 v imenu tržanov naslovil na deželnega kneza, naj trgu potrdi sejemske svoboščine kralja Ferdinanda iz leta 1532.⁴⁹ Prav v tem času, proti koncu 16. stoletja, je mala trška naselbina doživljala svoj gospodarski vrhunec. Tržec je namreč postal odskočna deska bergamskih trgovcev za kovanje zaslužka in statusni vzpon v plemiški stan. Zgodbo o nenadnem vzponu male trške naselbine v ugledno trgovsko središče pripoveduje leta 1644 v poročilu deželnemu vicedomu v Ljubljani takratni zastavni imetnik gospostva Senožee grof Janez Ferdinand Porcia. Po njegovih besedah se je v kraju pred časom naselilo nekaj bergamskih trgovcev, večini iz iste rodovine, odprlo v kratkem času kar devet trgovin in si namesto dotakratnih kajž zgradilo lepe hiše. Porcijevo poročilo v osnovi drži in je zelo dragocen narativni vir. Njegov podatek, da je deželni vicedom trgovcem pred okoli 60 leti, tj. okrog leta 1584, naložil visokih 80 goldinarjev letnega davka, odkriva tudi čas, ko je italijanska kolonija že dodobra vzcvetela, kar vsekakor pomeni, da je imela dotlej za seboj vsaj nekaj let obstoja.⁵⁰ Čas njenega nastanka in obdavčenost mimo senožeškega gospostva potrjujejo tudi gosposki urbarji iz druge polovice 16. stoletja. Čeprav urbar iz leta 1568 trga sploh ne omenja, ampak navaja le 16 hubnih gospodarjev in 31 hišarjev v senožeški vasi,⁵¹ s tem ni rečeno, da kolonije italijanskih trgovcev tedaj še ni bilo. Reformirani urbar, sestavljen leta 1576, podaja dragocene podatke o notranji ureditvi trga, ki že kaže na prisotnost Bergamcev, ne pa tudi njegovega posestnega stanja.⁵² Popis urbarskega davka iz leta 1586 končno razkrije, da v davčno kvoto gospostva niso zajeti "laški trgovci v trgu Senožee" (*ausser der Stagerung der walischen hanndlsleyth im Markht Sanaschetsch*),⁵³ kar se povsem sklada s prej omenjenim Porcijevim poročilom o njihovi posebni obdavčitvi "pred okoli 60 leti", tj. okrog leta 1584. Vse kaže, da je z "laškimi trgovci" mišljen preprosto celoten trg in da se trški gospodarji ne skrivajo med podružniki. Nedatirani zaznamek gosposkih prihodkov pri graški dvorni komori, nastal proti koncu 16. ali v začetku 17. stoletja, nalaga namreč kolektivni davek blizu 90 goldinarjev skupnosti, imenovani "*der burger*

vnnd annderer wällischen cramer alda zu Senosetsch".⁵⁴ Zato pa je precej verjetno, da se na tržane nanašajo nekatera imena zakupnikov vrtov na senožeški gmajni, med katerimi se, denimo, leta 1568 omenja "gospod" Peter Venčič (*Herr Petter Wentschiz*).

Posebno dragocen pričevalec svojega časa je reformirani deželnoknežji urbar zastavnega gospostva Senožee iz leta 1576. Stanje, ki ga razkriva, priča namreč že o občutni emancipaciji trške skupnosti v odnosu do zemljiškega gospostva, kar moramo pripisati prav priseljencem. Kot edini urbarialni obveznosti sta tržanom ostala stražarjenje v trgu in popravljanje gradu.⁵⁵ Posebno pozornost pa vzbudi dejstvo, da je trg (*die castell oder markht*) zdaj premogel celo skromno sodno avtonomijo, o kateri pol stoletja prej ni še niti najmanjšega sledu. Urbar sicer izrecno poudarja, da trg nima lastnega sodnega pomirja (*kainen aignen purkhtfrid*) in da tudi vsakokratnega sodnika postavlja zastavni imetnik senožeškega gospostva (*der richter alda allwegen durch ainen innhaber der herschafft gesezt*),⁵⁶ a je že to v primerjavi z drugimi notranjskimi trgi predstavljalo zelo velik dosežek. Senožee so bile namreč od vseh notranjskih trgov srednjeveškega nastanka sploh edini trg, ki je v zgodnjem novem veku zanesljivo premogel lastnega trškega sodnika, pa čeprav samo kratek čas, ko je kraj doživljal svoj gospodarski vrhunec.⁵⁷

Takšno stanje gotovo ni bilo vzpostavljeno pred drugo polovico 16. stoletja, ko je, kot poroča precej mlajši vir, nastala kolonija bergamskih trgovcev. Prav naselitev Bergamcev meščanskega rodu pojasnjuje, zakaj je v trgu leta 1576 nenadoma izpričan poseben trški sodnik. Pri notranjskih trgih tega časa je lasten sodnik redkost, kajti trška samouprava je bila na Slovenskem najmanj razvita ravno v teh trgih. Pojav trškega sodnika v tako poznem času je poleg tega zelo nenavaden za obgrajski trg, ki leži v neposredni bližini gosposkega sedeža. Tudi v tem pogledu so bile Senožee na Kranjskem popolna izjema, saj so imenovanje posebnih sodnikov – gosposkih predstavnikov narekovali praktični razlogi samo v trgih, odmaknjenih od sedežev gosposke uprave (Raka, Dolenjske Toplice, Cerknica, Stari trg ob Kolpi).⁵⁸ Motive trških gospodov za vzpostavitev

⁴⁹ StLA, I. Ö. HK-Sach, K 91/15, s. d.

⁵⁰ Prav tam, K 91/17a, Urbar Senosetschach 1576, fol. 69–69'.

⁵¹ Prav tam, fol. 76.

⁵² Golec, *Družba*, str. 403.

⁵³ Prim. Golec, *Družba*, str. 402 sl. – Tako je trški sodnik v drugih dveh notranjskih suburbialnih trgih, Vipavi in Postojni, obstajal od druge polovice 16. stoletja samo nominalno, dejansko pa je šlo za deželskega sodnika, ki je dobil še dodatni naziv trški, dokler se ni njegova funkcija povsem zlila v upraviteljevo.

⁴⁹ Prav tam, lit. S XXXVII–4, s. d. (1577), 29. 5. 1577.

⁵⁰ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 20. 8. 1644.

⁵¹ Prav tam, lit. S XXXVII–20, urbar Senožee 1568, s. p.

⁵² StLA, I. Ö. HK-Sach, K 91/17a, urbar Senožee 1576.

⁵³ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 106, I/60, lit. S V–1, urbar Senožee 1586, s. p.

posebnih trških sodno-upravnih organov pa moramo povsod videti predvsem v skladnosti njihovih interesov z dejanskimi potrebami. V senožeškem primeru so morali tako zastavni imetniki deželno-knežjega gospostva popustiti zahtevam samozavestnih, na drugačne razmere in svoboščine navedenih italijanskih priseljencev.

Kot leta 1644 poroča grof Porcia, so bili skoraj vsi priseljeni Bergamci istega rodu (*etliche Bergamaschi, fast alle eines geschlechts*). Šlo je za trgovsko rodbino poznejših poplemenitencev Garzarollijev, ki so jo v Senožeče verjetno pripeljali prav Porcie in je v kraju obdržala zelo pomembno vlogo še vse do prve polovice 20. stoletja.⁵⁹ Njihovo hišo omenja Valvasor leta 1689 kot najlepšo stavbo v samem trgu in jo postavlja ob bok staremu razpadlemu gradu ter novi graščini, ki so jo grofje Porcia kot novi lastniki gospostva postavili tik nad tržcem.⁶⁰ S pozidavo novega upravnega sedeža gospostva, postavljenega precej bližje trgu, kakor je bil stari grad, z Garzarollijevo hišo in domovi drugih Bergamcev pa je dobil senožeški trg kot celota veliko razkošnejšo podobo, kar so sodobniki, kot že rečeno, dobro zaznali in zabeležili.

Posamezni senožeški tržani so svoje premoženje od druge polovice 16. stoletja vse pogosteje vlagali v fevde, dominikalno zemljo in podložnike. Potem ko se v kranjski imenjski knjigi leta 1546 pojavljajo štiri imena Senožečev, bodisi tržanov bodisi kmetov, se je število posesti, vodenih pod krajem Senožeče, do leta 1618 povečalo na deset. Od tega so bile tri v rokah članov rodbine Garzarolli, ki so svojo posest tudi najbolj intenzivno širili.⁶¹ V naslednjih desetletjih, do 1662, je v imenjski knjigi izpričanih kar 12 senožeških posestnikov, posebej pomenljiv pa je podatek, da so k posesti bratov Matije in Gabrijela Garzarolli leta 1623 pripisali svobodno hišo, kupljeno od Jožefa pl. Lamberga, ki sta jo posedovala že njuna prednika Franc in Hans Garzarolli.⁶² V nekdanji Lambergovi svobodni hiši (*freÿe Behausung*) moramo videti poznejšo Garzarollijevo gosposko hišo, o kateri laskavo govori Valvasor.⁶³ Jožef baron Lamberg, sicer oskrbnik senožeškega gospostva, je hišo postavil na mestu nekega opustelega oštata ob trškem obzidju (*zu Senosetsch an der Mawr gele-*

gen), potem ko je to zemljišče leta 1533 izprosil od kralja Ferdinanda oz. dvorne komore.⁶⁴

Najstarejša znana upodobitev Senožeč v knjigi skic J. Clobucciaricha (1601–1605) prikazuje stanje, ki je v osnovi zelo podobno tričetrt stoletja mlajši Valvasorjevi upodobitvi. Spodnji grad namreč že stoji in s svojo velikostjo dominira v obzidanem naselju, v katerem je poleg tega videti vrsto nadstropnih hiš.⁶⁵ Ena teh je vsekakor še danes stoječi dvonadstropni vhodni stolp v trg z obokanim širokim prehodom, ki nosi na notranjem portalu letnico 1594.⁶⁶

Ugodno gmotno stanje tržanov in pomen trga v začetku 17. stoletja se nadalje zrcalita tudi v Valvasorjevem podatku, da je duhovščina tržaške škofije okoli leta 1615 ustanovila družbo sv. Trojice in za svoja letna zborovanja izbrala "mesto Senožeče" (*diese Stadt Senosetsch erkiesst*), kjer so vsako leto na praznik sv. Trojice zborovali še v njegovem času.⁶⁷

Kot vse kaže, so znali senožeški tržani konec 16. stoletja še dodatno povzdigniti veljavo sprva skromne trške (samo)uprave. Ob močnem gospodarskem zaledju sicer maloštevilnih trških prebivalcev je "sodnik v trgu" postopoma postal "trški sodnik" in se tudi v nastopih tržanov navzven postavil na čelo trške občine. Tako so se Senožejci leta 1620 obrnili na notranjeavstrijsko vlado celo kot "sodnik in svet v Senožečah" (*n. richter und rath zu Senosetschach*), kot je bilo v navadi pri mestih in trgih z razvito avtonomijo.⁶⁸ Ko pa so se pet let pozneje, leta 1625, nad njimi zaradi prekupčevanja pritoževali Tržačani, je deželni glavar tozadevni ukaz naslovil na "senožeškega sodnika in občino" (*richter vnd gemain zu Senosetsch*).⁶⁹ Glede na 16. stoletje je razlika v samopoimenovanju očitna, saj so Senožejci leta 1532 dobili deželno-knežji sejmski privilegij zgolj kot "*burger vnd leut gemeinglich vnsers marckhts zu Senosetschach*" in se tudi leta 1577, ko so sicer že imeli postavljenega sodnika, imenovali samo "*burgerschafft zu Senosetschach*".⁷⁰

⁵⁹ O senožeških Garzarollijih prim. Dolenc, Senožeče, str. 24–26. – V kranjski imenjski knjigi 1546–1618 je najti tudi točnejši podatek o izvoru Franca Garzarollija: "Francesco Garsarol von Weiden gebürtig" (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 450).

⁶⁰ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 523.

⁶¹ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 450–451'.

⁶² Prav tam, št. 5 (1619–1662), fol. 476–479.

⁶³ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 523. – O tem dvorcu prim. Sapač, *Grajske stavbe*, str. 151–154.

⁶⁴ ÖSA, HKA, Innerösterreichische Herrschaftsakten, S–25, Senosetsch, 8. 2. 1533. – V priporočilu dvorne komore kralju je med drugim zapisano, da se bo z zgraditvijo stavbe utrdil tudi senožeški trg (*auch der Marckht Senosetschach durch solich gepew beuestigt werden mag*).

⁶⁵ Objavi: Popelka, *Die Landesaufnahme*, št. 115; Sapač, *Grajske stavbe*, str. 131.

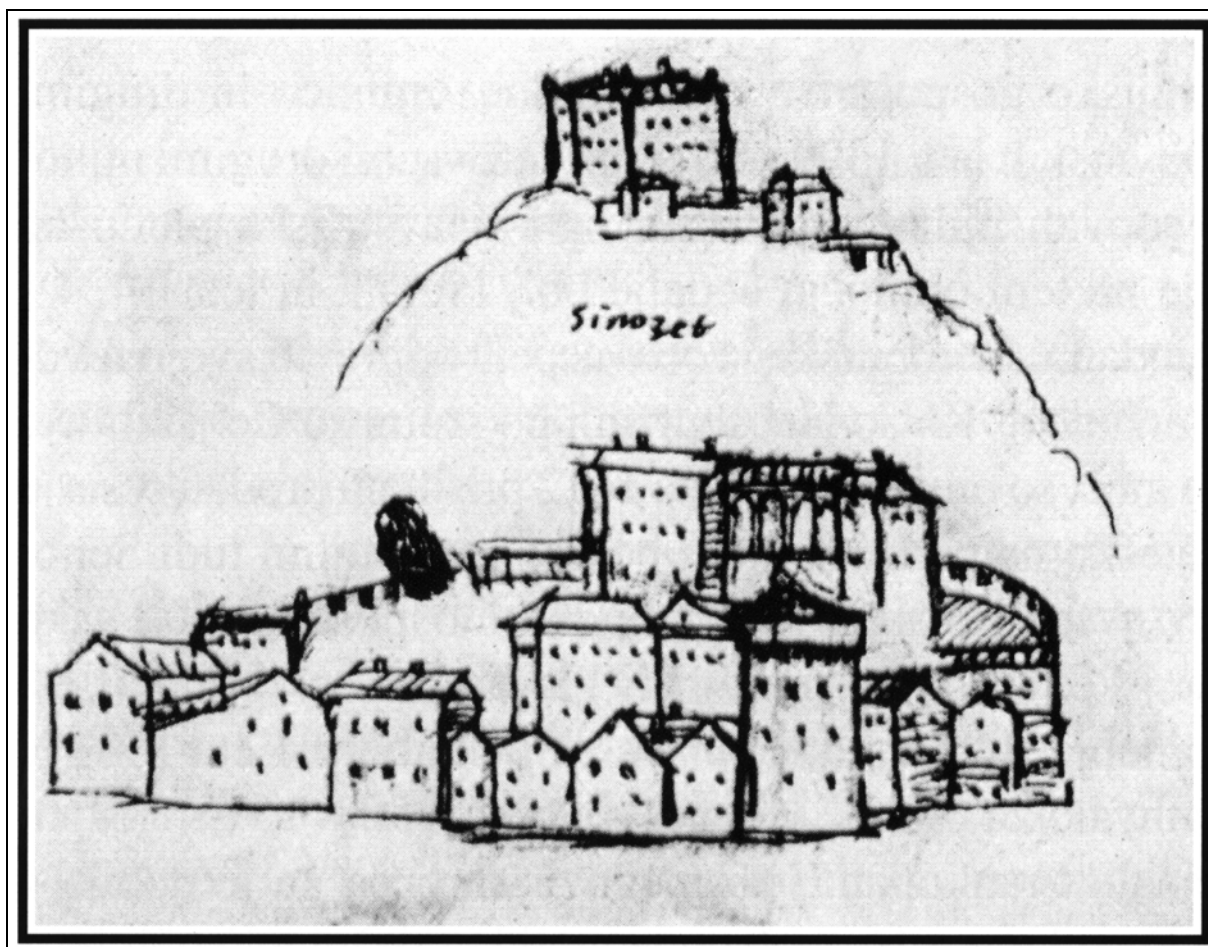
⁶⁶ Sapač, *Grajske stavbe*, str. 148. – I. Sapač pomotoma navaja letnico 1598.

⁶⁷ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 523.

⁶⁸ Zadeva je zabeležena samo v vladinem repertoriju, sam spis pa je izgubljen (StLA, I. Ö. Reg., Cop 1620–VII–141).

⁶⁹ ARS, AS 313, Deželno-glavarstvo sodišče za Kranjsko, kopalna knjiga 1625, s. p., 16. 9. 1625.

⁷⁰ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 5. 2. 1532, s. d., prezentirano 29. 5. 1577.

Senožeče po Clobucciarichu v začetku 17. stoletja.

Ne docela pojasnjeno ostaja vprašanje, ali se je med prebivalci malega trga sploh kdaj izoblikoval pravnoformalni sloj tržanov ali pa so se s tržani (*burger*) preprosto naslavljali vsi samostojni posestniki. Več tržanov – posameznikov poznamo ravno konec 16. in v začetku 17. stoletja, ko je trg pridobil največjo samostojnost.⁷¹ Iz župnijskih matičnih knjig, ohranjenih šele od osemdesetih let 17. stoletja, pa kakršno koli statusno razlikovanje z oznako "civis" ni razvidno.⁷²

Tudi o tem, ali so Senožeče po letu 1576 pridobile voljenega sodnika namesto imenovanega, razpoložljivi viri molčijo. Poleg tega vemo zelo malo o sodniških pristojnostih, kakor tudi ne poznamo po imenu niti enega trškega sodnika. Vsekakor je bil sodnik predstojnik trške skupnosti in

uprave, pri čemer morebiti ni imel pristojnosti povsem samostojne prve sodne instance, ampak si jih je moral deliti z gosposčinskim upraviteljem oziroma sodnikom. Kakor koli že, pomenljivo je, da trškega sodnika ni priznavalo samo domače gospostvo, temveč tudi širša okolica in višje oblasti. Kranjski deželni vicedom je, denimo, leta 1602 poslal v Senožeče dva ukaza o prijetju in zaslišanju treh Senožečev, prvega senožeškemu gosposčinskemu oskrbniku in sodniku Francescu Rheinerju ter drugega neimenovanemu (trškemu) sodniku (*n. den richter zu Senosetsch*). S tem je trškemu sodniku priznal položaj, enakovreden oskrbniku in deželskemu sodniku, saj sta mogla le oba funkcionarja skupaj ukrepati zoper Senožečje.⁷³

Takšna v obrisih znana trška avtonomija z lastnim sodnikom se ni obdržala dlje kakor dobrega pol stoletja. Kot rečeno, je sodniška funkcija prvič izpričana leta 1576, zadnjič jo zasledimo leta 1625, slabi dve desetletji pozneje pa lastne uprave

⁷¹ ARS, AS 1080, Collectanea, fasc. 21, šk. 15, Urad glavnega prejemnika, 10. 3. 1580. – ARS, AS 1, Vic. A., šk. 375, protokoli zaslišanj 1606–1609 (dejansko kopalna knjiga deželnega glavarja), 12. 12. 1607, 8. 1. 1608, 29. 1. 1608, 11. 6. 1608.

⁷² Župnijski urad Senožeče, rojstna matična knjiga 1684–1784, poročna matična knjiga 1684–1784 in mrliška matična knjiga 1718–1762.

⁷³ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 261, I/135, lit. R XV–15, 27. 11. 1602.

zagotovo ni bilo več. Tržec je namreč obubožal in je po besedah novega lastnika grofa Porcie štel leta 1644 vsega deset hiš (*in ainem von zehen heusern bestehenden markht*). Grof je v omenjenem poročilu podprl prošnjo Senožejcev po zmanjšanju davčnih obveznosti, ki so jo zdaj podpisali zgolj "ubogi tržani" (*arme burgerschafft deß markhts alhie zu Sennesetsch*) in ne, kot bi pričakovali, sodnik s svetom ali vsaj sodnik z občino tržanov.⁷⁴ Po nekaj desetletjih vzpona se je torej trg glede avtonomnih pravic vrnil na izhodiščno stanje pred sredo 16. stoletja.

Tudi o gospodarskem in demografskem vzponu in nazadovanju trga izvemo največ iz že znanega poročila grofa Porcie (1644). Čeprav njegovemu pisanju, glede na prizadevanje za znižanje obdavčitve, v podrobnostih ni mogoče stoodstotno zaupati, je v glavnih potezah vsekakor točno. Vzponu, povezanemu z naselitvijo bergamskih trgovcev v drugi polovici 16. stoletja, je v prvih desetletjih naslednjega stoletja resnično sledil občuten zaton. Porcia je med drugim poročal, da je "uboge tržane" uničila podeželska trgovina (*gehandl*), potem ko so nastali novi tedenski sejmi v Postojni in Šentvidu pri Vipavi, glavni razlog propada pa je videl v tem, da je eden od Garzarollijev prenehal trgovati,⁷⁵ nakar so njegovo davčno odmero prenesli na druge tržane in jo je zadnjih deset let, od 1634 dalje, v vicedomski urad plačeval grof sam. Nekateri tržani so pod težo bremena povsem propadli, spet drugi obogateli in opustili trgovino, tako da naj bi leta 1644 trgovala le še dva tržana. Grofov opis razmer dejelnemu vicedomu je glede tega gotovo nekoliko pretiran. Če so Garzarolliji po plemenitenju javno prenehali s trgovanjem ali vsaj omejili trgovsko dejavnost,⁷⁶ so dali namreč s tem samo več priložnosti drugim trgovcem in kramarjem.

Kljub nespornemu upadanju gospodarske moči, splošno stanje trga v drugi polovici 17. stoletja ni bilo tako slabo. Senožeče so še naprej ostajale zanimive za trgovanje, k čemur je nedvomno nemalo prispevala odprava solnega apalta leta 1661.⁷⁷ Tako imamo o Senožečah dve nekoliko nasprotujoči si poročili s konca 17. stoletja, Valva-

sorjevo in Rossettijevo, ki obe poudarjata prav solno trgovino.

Zanimivo je, da Valvasor (1689) ne govori o gospodarskem pešanju ali opustelosti trga, kar je sicer rad izpostavil v opisih drugih mest in trgov. Prav tako se, drugače kot pri prenekaterem drugem trgu, ne spotakne ob njegovo majhnost ali revščino. Trg leži po Valvasorjevih besedah tik pod novim gradom, v njem so deloma lepe hiše, posebej gospodov Garzarollijev, skozenj vodi prava deželna cesta (*die rechte Land=Strasse*) od Trsta do Ljubljane, v trgu je tudi skladišče za sol, ki jo tedensko prinašajo naprodaj iz Trsta. Na bakrorezu, nastalem sicer že v sedemdesetih let 17. stoletja, je trg prikazan kot naselbina trdnih zidanih hiš, katerih del stoji zunaj obzidja. Poleg upodobljene nadstropne hiše brez strehe zasledimo edini namig, da senožeški trg ni več to, kar je bil, v stavku, ki sicer nima realne podlage: "*Pred časom je bil mesto (eine Stadt), zdaj pa šteje samo za trg, ker je v pogostih vojnah utrpel veliko škodo in bil povsem uničen.*"⁷⁸

Bolj kritično je Senožeče označil v svojih dnevniških zapiskih spremljevalec tržaškega škofa P. Rossetti, ki je senožeško župnijo obiskal leta 1693, le malo po izidu Valvasorjeve Slave. V obzidanem trgu (*Borgo*) omenja Porcijevo graščino in druge dobro stoječe hiše, poleg teh pa dvanajst trgovin (*botege*), uničenih v požarih. Obdržal se je le ponedeljkov sejem za žito in sol. Tudi hiše zunaj trga naj bi pokončale ognjene ujme, še posebej na vzhodni strani, kjer je stalo župnišče, pogorelo pred približno sedmimi leti.⁷⁹ Neomenjanje požarov in njihovih posledic v Valvasorjevi Slavi tako nekoliko preseneča, vendar precej manj, če upoštevamo dejstvo, da Valvasor tudi o senožeški župniji ni mogel od tamkajšnjega župnika dobiti nikakršnih podatkov.⁸⁰

Rossettijeva navedba o kar dvanajstih trgovinah v trgu se je nanašala na nedoločeno preteklost, bržčas še na čas pred sredo 17. stoletja, poglavitni krivec za njihovo ugasnitev pa zagotovo niso bili

⁷⁸ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 522–523.

⁷⁹ Durissini, *Diario*, str. 142. – M. Pahor (*Senožeče*, str. 26) in za njim še E. Dolenc (*Senožeče*, str. 22) sta iz skrajšne objave Rossettijevih dnevniških zapiskov v Archeografo Triestino razumela, da je šlo za en sam požar. Na podlagi podatka o pred približno sedmimi leti pogorelem župnišču sta ga postavila v leto 1687.

⁸⁰ Valvasor, *Die Ehre* VIII, str. 807. – Prav uničenje župniškega arhiva v "požaru pred približno sedmimi leti" (Rossetti) utegne biti razlog, da župnik ni odgovarjal na večkratne Valvasorjeve prošnje za zgodovinske in druge podatke. Ker se tako najstarejša krstna kot poročna matična knjiga začneta leta 1684, župnišče skoraj zagotovo ni pogorelo šele okoli 1687, temveč že konec leta 1683 ali v začetku leta 1684 (Župnijski urad Senožeče, rojstna matična knjiga 1684–1784, poročna matična knjiga 1684–1778).

⁷⁴ Prav tam, šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–4, 20. 8. 1644.

⁷⁵ Nedvomno je šlo za Prosperja Garzarollija, plemenitenega leta 1621 (prim. Frank, *Standeserhebungen* II, str. 71), in morda tudi za brata Janeza Jakoba in Elijo, ki sta bila povzdignjena v plemiški stan leto prej (prim. Frank, *Standeserhebungen* II, str. 71).

⁷⁶ Za Prosperjem sta bila leta 1665 plemeniteni sinova Franca Garzarollija Pompej in Janez Andrej, župnik v Hrenovicah, za katera je upravitelj senožeškega gospostva potrdil, da živita od netrgovskih prihodkov (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 113, I/64, lit. S XXXVII–8, s. d., prezentirano 22. 3. 1668, 22. 3. 1668).

⁷⁷ Prim. Valencič, *Tovorništvo*, str. 263.

*Senožeče po Valvasorju (1679).*⁸¹

požari. Ognju prav tako ni moč pripisati razlogov za nazadovanje trga kot takega. Senožče je namreč nedolgo za tem veliko bolj kot ognjene ujme prizadela državna gospodarska politika. Enega najtežjih, če ne kar odločilni gospodarski udarec jim je zadala uvedba solnega apalta kmalu po letu 1700,⁸² ki je kraju odtegnila živahno tedensko trgovino. Naslednji udarec obzidanemu trgu je sledil v času Karla VI. (1711–1740), ko je tudi prometnica proti Trstu stekla mimo njega. Tržec je izgubil svojo dotedanjo primarno funkcijo tranzitnega trgovskega in sejemskega središča, kar je v naslednjih nekaj desetletjih povzročilo njegovo domala popolno izpraznjenje. Senožški gosposčinski upravitelj je očitni propad in izpraznitev trga v svojem opisu sredi 18. stoletja upravičeno povezoval z vzponom Trsta,⁸³ pri čemer pa je šlo predvsem za prej navedene posredne razloge. Od nekdanjega sejmarstva je ostal le še neznan kdaj uvedeni jesenski letni sejem, naveden v poročilu okrožnega glavarstva iz leta 1752 kot edina neagrarna dejavnost v trgu.⁸⁴ Še več Senožčev kot prej je nasprotno kupovalo gosposčinska zemljišča in se uvrščalo med t. i. deželne svobodnike. Med letoma 1662 in 1756 se tako v imenjski knjigi pod

krajem Senožče zvrsti kar 16 posesti, od tega štiri v rokah članov Garzarollijeve rodbine.⁸⁵

Občutno gospodarsko in demografsko pešanje trga je, kot rečeno, nastopilo v prvi polovici 18. stoletja. Posestno stanje, kot ga kaže terezijanski kataster okoli leta 1750, pa je bilo že naravnost katastrofalno. Po katastrski napovedni tabeli je namreč trg (*markht Senosetsch*) premogel vsega skupaj le še šest gospodarjev, od katerih je edini obrtnik živel že zunaj (obzidanega) trga (*ausßer dem markh Senosetsch*). V trgu so poleg izpraznjenih razpadajočih stavb stale samo tri hiše, ki jim je pripadalo od nekaj vrtov do treh četrtin hube, pri čemer izpraznjenih domov nihče ni hotel vzeti niti v najem. Več drugih praznih hiš se je medtem že do tal podrlo, obstoječe pa naj bi bile povečini brez stanovalcev in v razpadajočem stanju (*die mehristen vnbewohnt vnd in der Baufelligkeit stehen*).⁸⁶ Trg, za katerega kataster na drugem mestu izrecno poudarja, da ga sestavljajo vsega tri hiše (*markht, welich leztere in dreyen häusern besteht*),⁸⁷ se je tako skrčil na eno plemiško in eno oskrbniško hišo ter na edini dom obrtnika že zunaj obzidja. Spodnja preglednica podaja stanje po nedatirani katastrski napovedi iz okoli leta 1750.⁸⁸

⁸¹ Valvasor, *Topographia*, bakrorez št. 232.

⁸² Prim. Valenčič, *Tovorništvo*, str. 264–265.

⁸³ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 39, RDA, P 148, No. 24, 26. 11. 1754.

⁸⁴ ARS, AS 6, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 4. 12. 1752.

⁸⁵ ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 698–709.

⁸⁶ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 16, BT, P 148, No. 1, s. d.

⁸⁷ Prav tam, No. 7, s. d.

⁸⁸ Prav tam, No. 1, s. d.

Trg Senožeče (<i>Markht Senosetsch</i>)			
Št.	Gospodar	Trgovina ali obrt gospodarja	Posevek zimske rži v mernih
1	Gospod Janez Jakob pl. Garzarolli (<i>Herr Johann Jacob von Garzarolli</i>) poseduje polovico hiše ter tričetrtinsko hubo in nepremičnine na gmajni, ki so bile upoštevane že pri vasi Senožeče. Pri omenjeni tričetrtinski hubi ni nikakršne hiše razen te polovične hiše (<i>halbe Behäusung</i>), ki jo naseljuje g. Garzarolli sam in stoji v trgu.	/	/
2	Dediči pokojnega gospoda Janeza Filipa Jeršinoviča (<i>N: Herrn Johann Philip Jerschinouitsch seel. Erben</i>) posedujejo v trgu Senožeče celo hišo (<i>ein ganzes Haus</i>) ter zemljišča na gmajni deželskega sodišča Senožeče.	/	1 in 1/2
3	Gašper Delak (<i>Casper Delakh</i>) ima od dedičev zgoraj omenjenega Jeršinoviča pristavo in zemljišča na gmajni, ki so spadala k zgornji hiši in jih je kupil.	kmet (<i>ein Bauer</i>)	5 in 7/8
4	Dediči pokojnega gospoda Pompeja pl. Garzarollija (<i>Herr Pompeo von Garzarolli see: Erben</i>) posedujejo polovico hiše (<i>ein halbes Haus</i>), ki je zdaj prazna, ter pristavo in zemljišča, ki jih ima v zakupu Martin Černc.	/	16
5	Dediči pokojnega gospoda Janeza Andreja Jeršinoviča (<i>Herrn Johann Andre Jerschinouitsch seel. Erben</i>) posedujejo celo hišo (<i>ein ganzes Haus</i>), ki je zdaj prazna, ter pristavo in tretjinsko hubo, ki sta bili upoštevani že pri vasi Senožeče.	/	1/4
6	Zunaj trga Senožeče (<i>Ausßer dem Markh zu Senosetsch</i>) Štefan Obreza (<i>Stephan Obresa</i>) poseduje hišo, od katere plačuje le davek in nič kontribucije.	ključavničar (<i>ein Schlosser</i>)	/

V nasprotju s trgov se je glede na stanje konec 16. stoletja izjemno povečala senožeška vas (*dorff Senosetsch*). Potem ko je leta 1586 štela 50 domov kmetov in kajzarjev,⁸⁹ so poldrugo stoletje pozneje, leta 1754, našteali kar 120 zasebnih posestnikov oštator in hubnih delov, kar znaša skupaj z drobnimi posestniki in 13 pustotami celih 149 posestnih enot.⁹⁰ V primerjavi z vasjo je bil torej trg sredi 18. stoletja skoraj popolna razvalina, pri čemer izvleček iz urbarja, sicer sestavni del terezijanskega katastra, kaže za polpretekli čas še precej drugačno podobo: na treh četrtinah hube in 15 oštatih so popisali 23 posestnikov, vendar od tega le 8 obdavčencev in 15 popolnih pustot. Vseh 23 posestnih enot je imelo še leta 1754 znane lastnike, ki so očitno gospodarili v trgu v prvi polovici stoletja. Pri treh oblika posesti ni znana, pri nadaljnjih treh je šlo samo za posamezna zemljišča, le pri 17 pa moremo sklepati, da so nekdanje posedovali tudi hišo (14 oštator, en polovični in en četrtinski oštator ter tričetrtinska huba). Kar šest potencialnih domovanj je pripadalo članom rodbine Garzarolli.⁹¹

⁸⁹ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 196, I/60, lit. S V–1, urbar Senožeče 1586, s. p.

⁹⁰ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 39, RDA, P 148, No. 24, 26. 11. 1754.

⁹¹ Prav tam, No. 23, 10. 5. 1757. – Pri dveh posestnikih je navedeno, da je šlo le za posamezna zemljišča, pri Ma-

Glede na skupno kakšnih 17 hiš v prvi polovici 18. stoletja je padec na vsega štiri obstoječe in tri naseljene hiše pomenil znižanje na pičlo šestino nekdanjih domov. Trg Senožeče nima v tem pogledu primerjave prav nikjer na Slovenskem, še posebej ker je šlo za nagel propad uspešnega tržnega kraja ob glavni prometnici proti Trstu. V tem pogledu ni primerljiv niti z dolenskim višinskim tržcem Svibnim, ki se je v istem času, od konca 17. do srede 18. stoletja, prav tako skrčil s kakega ducata domov na vsega tri, vendar je kvalitativna razlika s Senožečami očitna. Medtem ko so pri ruralnem Svibnem propadli majhni oštatorji, za katerimi so ostale tri tretjinske kmetije s 15 prebivalci (1754),⁹² je v Senožečah ugasnil trgovski stan, preostali domovi pa so bili v primerjavi s svibenskimi prave graščine v rokah deloma plemenitene krajevne gospode.

Vzrokov za komaj verjetno opustelost senožeškega trga je moralo biti vsekakor več. Knjigovodja knezov Porcia jo je leta 1754 pripisoval vzponu Trsta, od leta 1719 svobodnega pristanišča, in pripomnil, da so tudi preostale hiše v trgu izpostavljene opustanju.⁹³ Potrditev gospodarskega

rjini cerkvi pa za klet.

⁹² Golec, *Družba*, str. 735–736.

⁹³ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 39, RDA, N 148, No. 24, 26. 11. 1754.

Senožeče na franciscejski katastrski mapi iz leta 1822 z označenim obzidanim trgom.⁹⁴

zatona – ne le trga, ampak celotnih Senožeč – najdemo v dve leti starejšem poročilu postojnskega okrožnega glavarja o stanju obrti in rokodelstev v notranjskih trgih. Poročilo iz leta 1752 uvršča Senožeče v drugega od obeh razredov, in sicer na pomenljivo zadnje mesto, pri čemer ga odpravi z enim samim stavkom: "Senožeče nimajo nobenih obrtnikov, letni sejem pa je jeseni na kvatno nedeljo."⁹⁵ Medtem ko se je vsaj letni sejem uspel ohraniti, je potemtakem od Valvasorjevega časa ugasnil tedenski sejem kot živahno prizorišče preprodaje soli. Poglavitni razlog za dokončni propad senožeškega trga moramo tako videti v prenehanju tedenske izmenjave žita in soli. Ko je solna trgovina s podržavljenjem ubrala drugačne tirnice,⁹⁶ so tovarniki in drugi senožeški trški zaslužkarji preprosto izgubili glavni vir preživetja. K temu je gotovo pripomogla še novozgrajena komercialna cesta, pod Karlom VI. speljana mimo trga, četudi le streljaj od njegovega obzidja. Kako

se je novi cesti prilagodila lokacija komorne mitnice, pa iz razpoložljivih virov ni razvidno.⁹⁷

Tudi proces izpraznitve trških hiš moremo ugotavljati le posredno, tako zlasti po letu 1718 iz najstarejše mrliške matične knjige, ki beleži smrti nekaterih oseb, znanih kot gospodarji leta 1754 popisanih pustot. Druge je zadnjikrat zaslediti v poročni matici, o prenekaterem sploh ni poročil, nekaj pa jih je zadnjič izpričanih celo že konec 17. stoletja.⁹⁸ Gotovo je torej eno: trg ni pogorel, niti

⁹⁷ Za prvo polovico 18. stoletja je znano le, da so imeli komorno mitnico leta 1727 in 1735 v zastavi knezi Porcia (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 150, 1/87, lit. S IV-5, 6. 6. 1727, 31. 8. 1735).

⁹⁸ Župnijski urad Senožeče, mrliška matična knjiga 1718–1782 in poročna matična knjiga 1684–1778. – Smrti nekdanjih gospodarjev, popisanih leta 1754, so si sledile takole: Janez Karel Bagni – 24. 10. 1728 (hči Katarina – 12. 2. 1746), Janez Krstnik Jeršinovič – 19. 4. 1730, Andrej Jeršinovič – 2. 4. 1735, Pompej Garzarolli – 3. 2. 1742, Franc Garzarolli, župnik v Vremah – 27. 1. 1745, Jakob Garzarolli – 25. 4. 1755. Kot zgodaj opusteli posesti moremo označiti pust oštat Matije Dedana, poročenega 3. 11. 1686, in pustoto Matije Počkarja, poročne priče 25. 7. 1689. V kraju sta sredi 18. stoletja še bivala Janez Vrabec, lastnik hubnih zemljišč v vasi, in gosposčinski upravitelj (prefekt) Martin Devjak, ki je imel samo travnik.

⁹⁴ ARS, AS 176, Fr. kat., A 171, k. o. Senožeče, mapa.

⁹⁵ ARS, AS 6, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 4. 12. 1752.

⁹⁶ Prim. Valencič, Tovorništvo, str. 264–265.

se ni izpraznil hipoma, ampak je umiral postopoma nekaj desetletij, ki jih je zaznamovalo odselejevanje mladih in umiranje starih. Vse, kar je ugasil trg poslej še ločevalo od vasi tik ob njem, je bila njegova zunanja podoba. Hiše plemenitenih Garzarolijev in obzidje so mu namreč še v polpretekli čas dajali videz gosposkosti. Mikrotoponim "trg" se je tako ohranil do današnjih dni, čeprav poimenovanje že nekaj desetletij ni več v običajni rabi.

Nič manj zanimivo kot radikalen gospodarski in demografski zaton obzidanega tržca je dejstvo, da senožeški trg formalnopravno ni ugasnil. Še več, trški status se je po letu 1800 prenesel na celotno vas, kar je fenomen posebne vrste. Na Slovenskem sicer poznamo nekaj trgov, ki so se v srednjem veku razvili neposredno iz hubne vasi in se nato širili z novo nastalo kajžarsko posestjo (Postojna, Ribnica, Planina),⁹⁹ ni pa vasi, ki bi tako dolgo soobstajala tik ob obzidanem trgu in bi se tako pozno, dejansko že anahrono, preoblikovala v trg, četudi zgolj ali predvsem po naslovu.

Proces zlitja obeh delov Senožec je tekkel neopazno in je šele po letu 1800 dobil tudi formalno potrditev. V jožefinskih merjenjih v osemdesetih letih 18. stoletja so Senožče kot celota obravnavane kot vas¹⁰⁰ in tudi na uradnem seznamu kranjskih trgov iz leta 1795 trg Senožče pogrešamo.¹⁰¹ Pojavil se je spet v prvi petini 19. stoletja, najkasneje po odhodu Francozov, ko avstrijska statistika leta 1817 celoten kraj Senožče uvršča med trge. S 134 hišami in 870 dušami¹⁰² se je med petimi notranjskimi trgi znašel po obljudenosti na zadnjem mestu (za Cerknico, Vipavo, Vrhniko in Postojno), pri tem pa ne smemo prezreti dejstva, da so medtem kar štirje manjši trgi notranjskega okrožja uradno postali navadne vasi.¹⁰³

Prem – skrivnostnež med kranjskimi trgi

Če trg Prem ne bi omenjal Valvasor, za njegovo prehodni, razmeroma kratkotrajni trški status najbrž sploh ne bi vedeli. Razen Valvasorjevih omemb (1679 in 1689) in njegovega nadvse skopega opisa trga¹⁰⁴ tako še pred kratkim ni bilo nobenega dokaza, da se je Prem resnično kdaj ponášal s trškim naslovom. Prav vsi indici so prav-

zaprav zanikali njegov trški status in vsebino. Vendar pa bi z vprašanjem premskega trga opravili vse preveč zlahka, če bi sklenili, da si je Valvasor njegov trški status preprosto izmislil. Enako bi veljalo za Gorenji Logatec, za katerega je bil Valvasor do nedavna prav tako edini znani vir. Če je kranjskemu polihistorju sicer še moč pripisati "ustvarjenje" prenekaterega trškega grba ali napihnjene zgodbe, pa si vendarle ne moremo predstavljati, da bi Gorenjemu Logatcu in Premu pritaknil trški naslov zgolj zaradi golega videza ali vtisa, ki bi ga s tem hotel narediti na njune močnejše gospodarje, kneze Eggenberge in Porcie. Čeravno zadnji razlog ni povsem brez osnove, sta morali imeti določen interes za obstoj trga nesporno tudi obe knežji rodbini. Za Eggenberge, ki so gospodarili Postojni, Planini, Cerknici in Vrhniki, dvema srednjeveškima in dvema novoveškima trgoma, je izpričano, da so svoje trške naselbine izdatno podpirali.¹⁰⁵ Za Porcie, ki so imeli en sam srednjeveški trg, Senožče, pa lahko analogno upravičeno sklepamo na njihovo podporo Premu. S pospeševanjem obstoječih trgov in tržnih krajev kot sejmskih in obrtnih središč namreč zemljiški gospodje niso izgubili niti malo svoje suverenosti, ampak so kvečjemu pridobili na podanikih, dohodkih in dobrem imenu.

Dvom podpisane v zvezi z Valvasorjem kot samovoljnim "stvariteljem" obeh notranjskih trgov¹⁰⁶ se je po nekaj letih pokazal kot zelo upravičen. Danes namreč tako za trški naslov Prema kot tudi Gorenjega Logatca razpolagamo s primarnim pisnim pričevanjem: Prem se kot trg omenja v letih 1608–1620,¹⁰⁷ Gorenji Logatec pa leta 1755.¹⁰⁸ Toda še vedno ostaja odprto vprašanje, v katerem času in zakaj sta naselji v očeh svoje sosesčine in zemljiških gospodov sploh veljali za trga. Glede na dejstvo, da ju arhivski in narativni viri poznajo kot trga le razmeroma kratek čas in še to v alternativni z običajnejšo oznako vas, ju moremo uvrstiti med tista naselja, pri katerih je šlo za bolj ali manj spodletel poskus vzpostavitve trga, neuspešnega v tem pogledu, da se trški naslov ni mogel ohraniti v dobo absolutistične države. Sredi 18. stoletja bomo namreč zanj v uradnih pregledih in popisih že zaman iskali oznako trg.¹⁰⁹

⁹⁹ Prim. Golec, *Družba*, str. 32–35.

¹⁰⁰ Rajšp (ur.), *Slovenija*, 3. zvezek, str. 148, sekcija 211.

¹⁰¹ *Schematismus*, str. 187.

¹⁰² *Haupt-Ausweis*, str. 66.

¹⁰³ *Haupt-Ausweis* uvršča med vasi nekdanje trge Šentvid pri Vipavi, Prem, Gorenji Logatec in Planina (prav tam, str. 59, 60, 62, 64 in 68), vendar je slednja neposredno zatem spet veljala za trg (*Alphabetische Tabelle*, C2).

¹⁰⁴ Valvasor, *Topographia*, bakrorez št. 23. – Valvasor, *Die Ehre II*, str. 257; XI, str. 38.

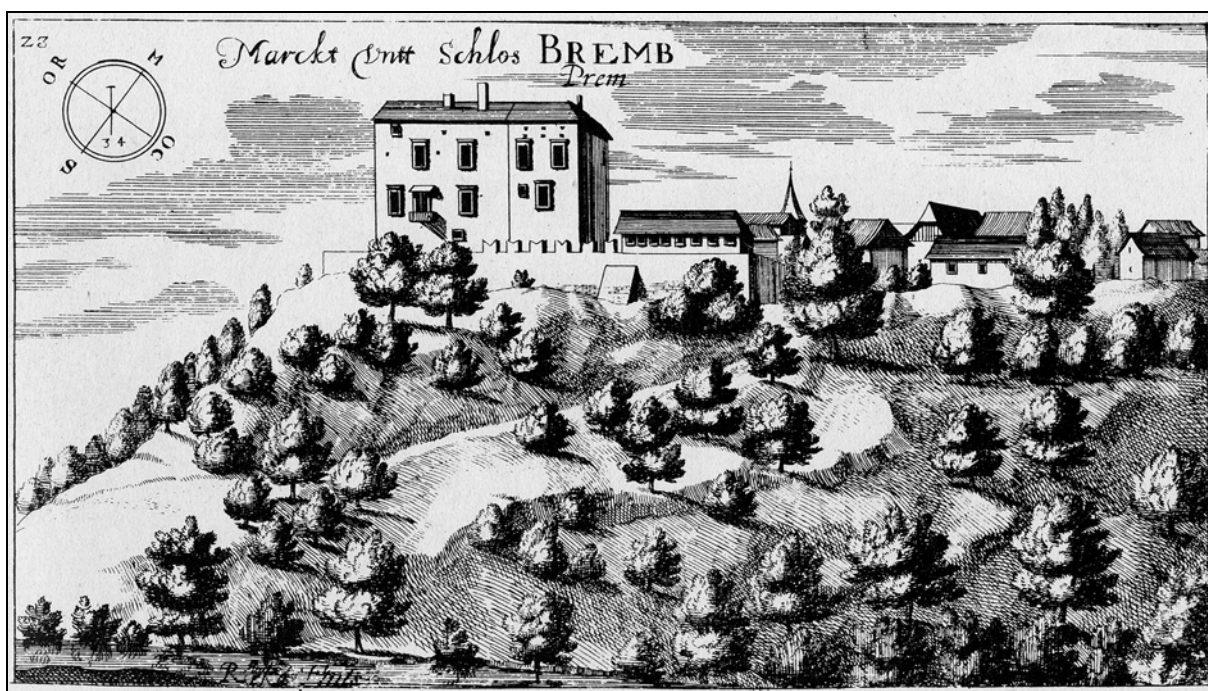
¹⁰⁵ Prim. Smole, *Graščine*, str. 601–602. – Prim. Golec, *Družba*, str. 315.

¹⁰⁶ Golec, *Družba*, str. 289.

¹⁰⁷ ARS, AS 2, Stan. A. I, šk. 761, fasc. 525d, 1608 s. d., 25. 4. 1620.

¹⁰⁸ ARS, AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 17, PP F–3–1, 12. 11. 1755.

¹⁰⁹ Florijančič, *Deželopisna karta*. – ARS, AS 6, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 4. 12. 1752.

Prem po Valvasorju (1679).¹¹⁰

V razpoložljivem gradivu premskega gospostva in v drugih virih vrhu tega ni najti domala ničesar, kar bi Prem povezovalo z vsebino trškega naselja. Drugače kot Gorenji Logatec, za katerega sta nekaj časa izpričana privilegirani tedenski sejem in neke vrste cehovska korporacija,¹¹¹ namreč znamenja razvite neagrarne dejavnosti pri Premu vseskozi pogrešamo. Premu bi trški naslov pravzaprav še najbolj upravičeno pritaknili zaradi njegovega videza, strateške lege in gradu kot upravnega središča teritorialnega gospostva. Tako je tem bolj zanimivo, da je premski trg v Valvasorjevem opisu postavljen celo pred neprimerno pomembnejši grad (*Marckt und Schloß Brem*).¹¹² Enako je storil Valvasor pri trgu Gorenji Logatec, drugem najslabše dokumentiranem kranjskem trgu.¹¹³ Oba sta navedena tudi v Valvasorjevem seznamu notranjskih trgov,¹¹⁴ po drugi strani pa je pomembljivo, da Valvasor samo zanj in za Planino nima upodobitve trškega grba.¹¹⁵ Še bolj kot pri opisu

gorenjelogaškega trga je skop z besedami o premskem, ki mu namenil en sam stavek: "Trg leži tik pred gradom in ni posebej velik, ker premore le maloštevilne hiše (*etlich wenigen Häusern*)."¹¹⁶

Sámo gospostvo je bilo eno največjih na kranjskem in ob izidu Valvasorjeve Slave že kakega tričetrt stoletja v zasebnih rokah grofov oziroma pozneje knezov Porcia.¹¹⁷ Vse kaže, da Prem ni dobil trških atributov pred 16. stoletjem in ga moramo šteti k zgodnjenovoveškim trgovom, kakršnih je bilo na Notranjskem kar dobra polovica, tj. pet od skupno devetih.¹¹⁸ Prvi namig na trški naslov je obrobna pripomba iz leta 1574, ko je deželno knežja reformacijska komisija okolico pogorelega in še neobnovljenega gradu poimenovala "Flecken" (*ausserhalb deß schloß in dem flecken*).¹¹⁹ S tem imenom se pogosto naslavljajo manj pomembni trgi, ni pa ga mogoče vselej nedvoumno enačiti s trgov kot takšnim.¹²⁰ Trg (*Markt*) se izrecno omenja nekaj desetletij pozneje,

¹¹⁰ Valvasor, *Topographia*, bakrorez št. 23.

¹¹¹ Edina znana omemba logaškega tedenskega sejma je iz leta 1660, ko se je graški dvorni komori zoper njega močno pritoževal Jurij Sigmund pl. Stemberg in ga navedel med šestimi notranjskimi tedenskimi sejmi, ki naj bi bili že večkrat prepovedani (ARS, AS 2, Stan. A. I, šk. 514, fasc. 303a, 30. 6. 1660, pag. 845). Kot je okoli leta 1750 v uradnem poročilu o stanju cehov zapisalo logaško gospostvo, pa je v kraju že od leta 1667 obstajal čevljarski ceh (Apih, K obrtni, str. 66).

¹¹² Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 38.

¹¹³ Prav tam, str. 344.

¹¹⁴ Valvasor, *Die Ehre* II, str. 257.

¹¹⁵ Valvasor, *Die Ehre* IX, str. 121.

¹¹⁶ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 38–40.

¹¹⁷ O imetnikih Prema prim. Smole, *Graščine*, str. 388; M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 50–51. – V imenjski knjigi je lastništvo razvidno šele od leta 1664, ko sta bili gospostvi Senožeče in Prem prepisani na grofa Janeza Karla Porcio (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 5 (1619–1664), fol. 582', 583').

¹¹⁸ V srednjem veku so na Notranjskem izpričani trgi Planina, Vipava, Postojna in Senožeče. V zgodnjem novem veku pa so se poleg Prema povzpelle med trge še vasi: Vrhnika, Cerknica, Sentvid pri Vipavi in Gorenji Logatec (Golec, *Družba*, str. 237 sl.).

¹¹⁹ StLA, I. Ö. HK–Sach, K 89/15, 27. 4. 1574.

¹²⁰ Prim. Stoob, *Minderstädte*, str. 241 sl.

in sicer v davčnih registrih šilentaberskih gospodov Raunachov. Prvič ga je zaslediti v registru Jurija Raunacha za novo naklado leto 1608, ki pravi, da ima omenjeni gospod poltretjo hubo "*in Marckht Prem*".¹²¹ Drugi davčni register istega Jurija Raunacha iz istega leta govori nasprotno samo o Premu (*Premb*). Prav tako poznajo zgolj Prem poznejši registri Raunachove rodbine iz let 1609–1613.¹²² Le mimogrede omenja trg spet register nove naklade Baltazarja Raunacha za leto 1620, ko navaja mlin "*vnter dem Markh Prem*".¹²³

Ne smemo prezreti, da so člani iste rodbine pl. Raunachov v istem času, že vse od leta 1521, gospodarili premskemu gospostvu kot zastavni imetniki.¹²⁴ Uveljavitev trškega naziva, očitno bolj za zunanjo kot notranjo rabo, gre tako z veliko verjetnostjo pripisati prav njim. Še posebej glede na neomenjanje trga v reformiranih urbarjih s konca 15. stoletja,¹²⁵ v katerih bi slej ko prej moral biti omenjen vsaj mimogrede, če bi kraj res že takrat veljal za trg. Raunachi so torej začeli uporabljati trški naziv najpozneje v drugi polovici 16. stoletja. Ker pa je 17. stoletje z viri domačega izvora skoraj povsem nedokumentirano, je morebitne druge omembe trga po letu 1620 le težko izslediti in se moramo za zdaj zadovoljiti z zgornjima navedbama v registrih šilentaberskih Raunachov. Trga, pomenljivo, ne bomo našli v matičnih knjigah domačega vikariata, ohranjenih od 1676 dalje,¹²⁶ kar na svoj način priča o šibki rabi trškega imena na domačih tleh.

Še bolj kot sam trški naslov ostajajo v tančico skrivnostnega zaviti razlogi oziroma upravičenost za uveljavitev trškega statusa. Drugače kot Senožeče, glavni sedež rodbine Porcia, se Prem ni mogel nasloniti na srednjeveško trško tradicijo niti na fortifikacijsko funkcijo kraja, ki ji je v celoti zadoščal grad. Še več, ko je bilo premsko gospostvo kmalu po nastopu Habsburžanov temeljito opisano v dveh reformiranih urbarjih iz let 1494 in 1498, v njih začuda sploh ni naselja Prem, tako kot

tudi ne v premskem urbarju iz leta 1500.¹²⁷ Teoretično bi bilo sicer mogoče, da je trg takrat že obstajal in se je, podobno kot dolenski Turjak, odtegnil obravnavi v urbarjih, ker pač ni imel urbarialnih dajatev.¹²⁸ Toda v premskem primeru popolne skritosti kraja ni mogoče upravičiti z enakimi argumenti kot pri Turjaku. Premska reformirana urbarja sta namreč zelo natančna, zato bi se trg kot tak moral pojaviti vsaj v tistih določilih, ki obravnavajo tavernino, mline, proščenske in tranzitne mitnice, desetine in oborožitev, a tudi iz njih ni slutiti obstoja tržca ali sploh kakšnega obgrajskega naselja. Nadalje bi tržane pričakovali kot prisednike krvnih pravd, vendar jih tu nadomeščajo vaški župani. Še bolj preseneča, da kraja Prem prav tako ni v treh mlajših deželno-knežjih urbarjih iz obdobja 1548–1578.¹²⁹ Zdaj je namreč izključen pomislek, da pri gradu ne bi obstajalo nikakršno naselje, saj se slednje, kot rečeno, omenja v komisijskem poročilu iz leta 1574 kot "*in dem flekhen*".¹³⁰ Zagotovo pa lahko sklepamo, da naselje ob gradu ni moglo biti veliko, o čemer sto let pozneje izrecno govori tudi Valvasor.

Ker ni razloga, da Valvasorju ne bi verjeli glede majhnega števila hiš, v času terezijanskega katastra toliko bolj padeta v oči znatna obljudenost in hubna posestna struktura, ki se je morala vsekakor izoblikovati še v srednjem veku. Na Premu je namreč sredi 18. stoletja popisanih pod domačim gospostvom kar 42 posestnikov, in sicer 25 na celih in polovičnih oštatih ter 17 na hubah, od katerih so bile cele samo še štiri. Ob navedenih gospodarjih je v kraju živelo 14 uživalcev srenjskih zemljišč,¹³¹ če pa upoštevamo tudi podložnike domače cerkve sv. Helene (*dorf Prem*), tj. 10 gospodarjev petih hub in dva kajzarja,¹³² je imel Prem že tedaj okoli 52 domov, kolikor jih izkazuje prvo oštevilčenje hiš leta 1770.¹³³ V podložniškem razmerju do premskega gospostva se kot edina posebnost naselja kaže ta, da tako Premci kot še nekatere vasi niso opravljali nikakršne tlake, sicer pa so tako kot podložniki v celotnem gospostvu uživali zemljo po kupnem pravu.¹³⁴ Prem je v katastrskih napovedih obeh zemljiških gospostev – gospostva Prem in cerkve sv. Helene – statusno

¹²¹ ARS, AS 2, Stan. A. I, šk. 761, fasc. 525d, 1608 s. d., 31. 12. 1608.

¹²² V Jurijevih registrih najdemo Prem (*Premb, Prem*) s poltretjo hubo, v registrih Filipa Jakoba Raunacha pa z eno (prav tam, 31. 12. 1609 – dvakrat, 31. 12. 1610 – dvakrat, 31. 12. 1611 – dvakrat, 31. 12. 1612 – dvakrat, 31. 12. 1613 – dvakrat). Na Premu je sicer posedovala hubo tudi Marjeta pl. Neuhaus (prav tam, register, s. d.).

¹²³ Prav tam, 25. 4. 1620.

¹²⁴ Valvasor, *Die Ehre* XI, str. 39. – Smole, *Graščine*, str. 388.

¹²⁵ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI–2, urbar Prem 1494. – Prav tam, lit. P VI–1, urbar Prem 1498. Objava: M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 240–250. – ARS, AS 1, Vic. A., šk. 74, urbar Prem 1500.

¹²⁶ Župnijski urad Prem, rojstna matična knjiga 1676–1770, poročna matična knjiga 1715–1779 in mrliška matična knjiga 1678–1784.

¹²⁷ Gl. op. 125.

¹²⁸ Golec, Dolenjska mesta, v: *Rast* XII, št. 5 (77), str. 515.

¹²⁹ ARS, AS 1, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI–3, urbar Prem 1548; lit. P VI–5, urbar Prem 1572; lit. P VI–6, urbar Prem 1573. – ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, P 136, No. 34, urbar Prem 1578.

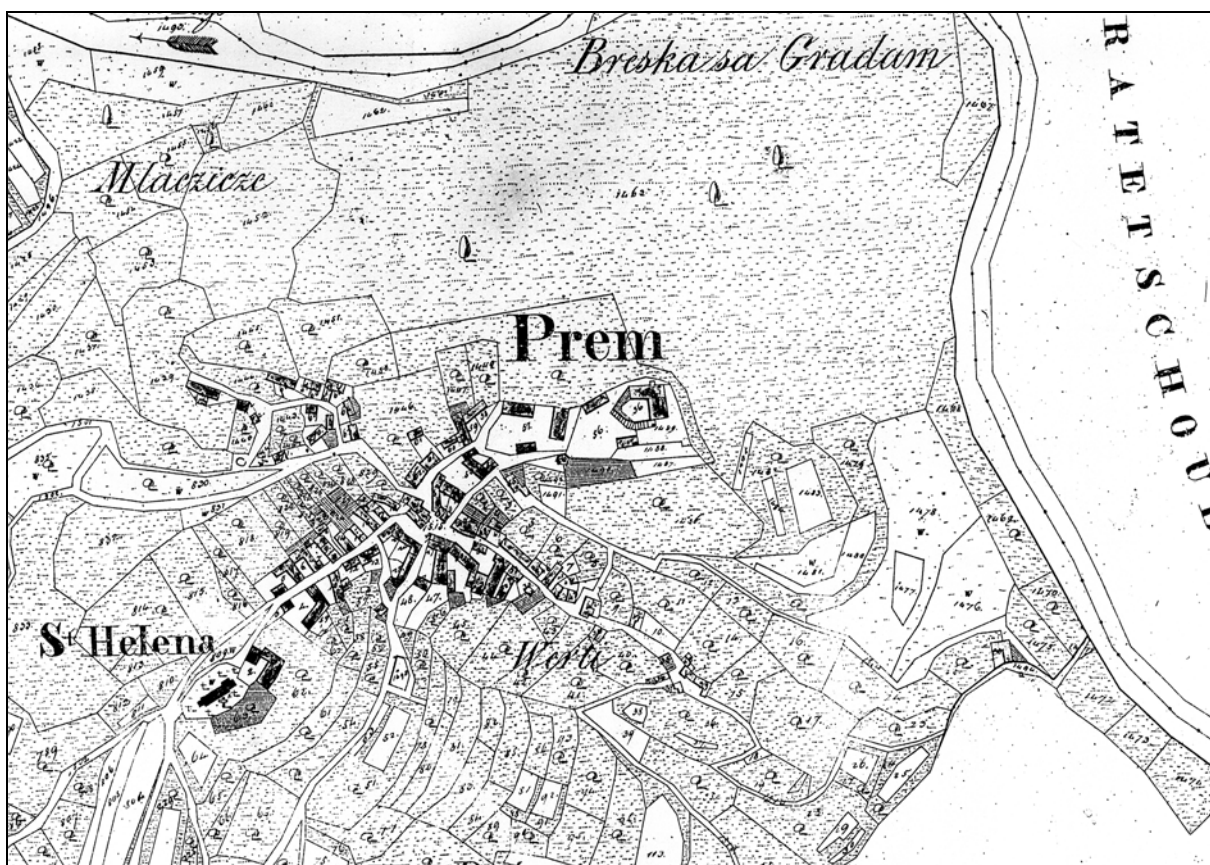
¹³⁰ StLA, I. Ö. HK–Sach, K 89/15, 27. 4. 1574.

¹³¹ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, P 136, No. 6, 10. 5. 1757; No. 32, 29. 7. 1755.

¹³² Prav tam, šk. 28, RDA, P 85, No. 5, s. d.

¹³³ Župnijski urad Prem, rojstna matična knjiga 1676–1770, s. p., seznam na koncu knjige.

¹³⁴ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, P 136, No. 6, 18. 4. 1757.

Prem na franciscejski katastrski mapi iz leta 1823.¹³⁵

povsem izenačen z vasmí, žal pa za nobeno gospostvo ni poročil o kmečki obrti,¹³⁶ ki bi morda razkrila, da je bila obrtna dejavnost na Premu vendarle močnejša in bolj raznolika kakor po drugih vaseh.

Na podlagi stanja v terezijanskem katastru je torej mogoče vsaj deloma rekonstruirati posestni razvoj kraja. Že v srednjem veku je moralo bilo v vasi 15 hub, kar v Valvasorjevem času pomeni najmanj tolikšno število hiš, zagotovo pa je že tedaj obstajal tudi del oštatov. Da bi se tako velika vas razvila šele v novem veku iz dominikalnih zemljišč, posredno zanikajo vsi starejši urbarji, saj ni v njih nikakršnih omembe vrednih pristav. Zakaj torej v urbarjih s konca 15. in iz 16. stoletja ni ne Prema ne dominikalne zemlje v bližini gradu? Ni izključeno, da je glavnina vasi, tj. hube pod premskim gospostvom, pred koncem 15. stoletja začasno prešla v tuje roke. To bi bilo glede na neposredno bližino gosposčinskega sedeža sicer precej neobičajno. Kot vse kaže, pa se je Prem resnično močnejše razmahnil šele po nastanku Valvasorjevega opisa, od konca 17. stoletja do terezi-

janskega katastra sredi 18. stoletja, ki kot prvi vir beleži njegovo posestno stanje.

Drugo vprašanje zadeva trško vsebino in s tem upravičenost naziva trg. Podobno kot pri Gorenjem Logatcu je bržkone tudi na Premu določen čas obstajal tedenski sejem, vendar je bil očitno razmeroma kratke življenjske dobe in brez dežel-noknežjega privilegija.¹³⁷ Poleg potencialnega, pozno uvedenega in kmalu ugaslega tedenskega sejma je najti le še nekaj skromnih atributov središčnega kraja. Od konca srednjega veka je, denimo, izpričana mitnica (1472) na tedaj razmeroma živahni prometnici proti beneškemu ozemlju,¹³⁸ vendar ni rečeno, da so mitnino v resnici pobirali na samem Premu.¹³⁹ Na drugi strani je Prem za-

¹³⁷ Po terezijanskem katastru so bili mitninski prihodki v kraju minimalni (1 gld, 42 kr), Prema pa tudi ni med šestimi vasmí, kjer se je pobirala prošenjska stojnina (prav tam, šk. 37, RDA, P 136, No. 3, s. d.), kar je že značilnost urbarjev s konca 15. in iz 16. stoletja.

¹³⁸ Gestrin, *Trgovina*, str. 91–92, 205.

¹³⁹ Mitnica očitno že takrat ni prinašala prihodkov gospostvu, saj se konec 15. stoletja v gospostvu, in še to ne na samem Premu, omenja samo prošenjska mitnina (M. Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 249). Malenkostno spremenjeno stanje zasledimo v urbarju leta 1578 (ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, N 136, No. 34, urbar Prem 1578, s. p.). Tako kot senožeška je bila tudi premska

¹³⁵ ARS, AS 176, Fr. kat., A 132, k. o. Prem, mapa.

¹³⁶ ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, P 136; šk. 28, RDA, P 85.

znamovala markantna strateška lega na izpostavljenem slemenu tik ob pomembnem gradu, kar samo po sebi sicer ne pogojuje trške naselbine. Še manj je k trškemu nazivu prispevala sama ulična zasnova naselja ob prometnici skozi kraj.¹⁴⁰

Kot že rečeno, je trg Prem v arhivskem viru prvič neposredno izpričan leta 1608, zadnjič pa pri Valvasorju leta 1689. Vse kaže, da je pojmovanje Prema kot trga prišlo iz rabe v naslednjih desetletjih, kolikor ni bilo že v Valvasorjevem času nekoliko anahrono. Na Florijančičevem zemljevidu Kranjske iz leta 1744 velja Prem že za navadno vas,¹⁴¹ prav tako nima statusa trga v terezijanskem katastru, v poročilu o gospodarskem stanju notranjskih trgov iz leta 1752 pa ga pogrešamo.¹⁴² Tako kot Gorenji Logatec je resda naveden kot trg še v t. i. Breckerfeldovi rokopisni titularni knjigi iz petdesetih let 18. stoletja, vendar gre v tem primeru za stanje, povzeto po Valvasorju.¹⁴³ Morebitne naključne najdbe bodo kratki, osemdesetletni dokumentirani razpon "trškega obdobja" Prema podaljšale za največ nekaj desetletij, a zelo malo verjetno še v čas po sredi 18. stoletja. Kakor koli, Prema pozneje ni zaslediti med kranjskimi trgi in tudi spomin na njegovo trško preteklost je domala popolnoma zbledel. Ko ne bi bilo Valvasorja, se vprašanje premskega trga ne bi niti postavljalo, njegovi omembi v začetku 17. stoletja pa bi prejkone obveljali za osamljena "lepotna dodatka" ambicioznih gospodov Raunachov.

Obraunavana trga na t. i. Kraških gospostvih, sta torej doživljala zelo različen razvoj in pomen, a ju je poleg pripadnosti istim gospodom povezovala še ena temeljna skupna značilnost – odstopanje od ustaljenih predstav o vsebini trškega naselja. Medtem ko so Senožeče, trg srednjeveškega nastanka, že s svojo obzidanostjo vseskozi upravičevale trški naslov, pri tem pa doživljale znatne gospodarske in demografske vzpone in padce, je šlo pri Premu za kratkotrajni, pozno uveljavljeni naslov trga, ki je vseskozi eksistiral na robu preživetja. Oba trga sta nazadnje ugasnila, ne da bi hkrati tudi fizično izginila. Na Premu se je

trški naslov najpozneje sredi 18. stoletja dokončno umaknil prvotnemu vaškemu nazivu. Približno v istem času, v drugi polovici 18. stoletja, je ugasnil tudi uradni naziv trg za del Senožeč, kjer pa se je po nekaj desetletjih ponovno pojavil z novo vsebino, tako da je poimenovanje trg z razširitvijo na sosednje vaško naselje preraslo okvire obzidanosti.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1 – Vic. A. = Vicedomski urad za Kranjsko.

AS 2 – Stan. A. I = Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura.

AS 6 – RK = Reprezentanca in komora za Kranjsko.

AS 7 – Deželno glavarstvo za Kranjsko.

AS 173 – Imenjska knjiga za Kranjsko.

AS 174 – Ter. kat. = Terezijanski kataster za Kranjsko.

AS 176 – Fr. kat. = Franciscejski kataster za Kranjsko.

AS 313 – Deželnoglavarsko sodišče za Kranjsko.

AS 1073 – Zbirka rokopisov.

AS 1080 – Collectanea = Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko.

AS 1087 – Zbirka dopolnilnih mikrofilmov, Listine iz HHStA.

ÖSA, HKA – Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Wien.

Innerösterreichische Herrschaftakten.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

I. Ö. HK-Sach – Sachabteilung der Innerösterreichischen Hofkammerakten.

I.Ö. Reg. – Archiv der innerösterreichischen Regierung; Cop = Copeien: Cop 1620.

Kammer-Reg. – Registratur der (Niederösterreichischen) Kammer: 1530–1535.

ZIMK ZRC – Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Zapuščina Milka Kosa, fasc. 44, Gradivo za historično topografijo Primorske: Prem, Senožeče.

Župnijski urad Prem

rojstna matična knjiga 1676–1770, poročna matična knjiga 1715–1779 in mrliška matična knjiga 1678–1784.

Župnijski urad Senožeče

rojstna matična knjiga 1684–1784, poročna matična knjiga 1684–1784 in mrliška matična knjiga 1718–1762.

mitnica v komornih rokah in so jo oddajali v zakup.

Leta 1727 je namreč označena kot komorna *Brugmauth zu Prem* (ARS, AS 1, Vic. A., šk. 150, I/87, lit. S IV–5, 6. 6. 1727). Nasprotno so tranzitno mitnino (*mauth oder zoll*), ki je sredi 18. stoletja spadala h gospostvu, očitno pobirali samo sporadično, saj je v terezijanskem kastru zabeležen letni prihodek v višini pičlega enega goldinarja in 42 krajcarjev. Glavni promet je sicer tekkel mimo Prema, skozi mitninski postaji Trnovo (340 gld letnih prihodkov) in Jurišče (100 gld), deloma pa tudi skozi Novo Sušico (17 gld) (ARS, AS 174, Ter. kat., šk. 37, RDA, P 136, No. 3, s. d.).

¹⁴⁰ ARS, AS 176, Fr. kat., A 132, k. o. Prem, mapa.

¹⁴¹ Florijančič, *Deželopisna karta*.

¹⁴² ARS, AS 6, RK, fasc. XXVIII, šk. 88, 4. 12. 1752.

¹⁴³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, 52 r.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

- Alphabetische Tabelle aller Ortschaften des Adelsberger Kreises*. Laibach 1819.
- Apih, Josip: K obrtni politiki 18. veka. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* IV, 1894, str. 66.
- Bianchi, Josephus: *Thesaurus Ecclesiae Aquilejensis*. Opus saeculi XIV. Udine 1847.
- Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I.*, Zweiter Band. Wien : Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei 1855.
- Dolenc, Ervin: *Senožeče. Skupnost na prepihu*, Koper : Rubic Trade 1994.
- Durissini, Daniela: *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola*. Monfalcone: Laguna S.R.L. 1998.
- Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske*. Ljubljana 1744, faksimile (Monumenta slovenica VI). Ljubljana : Slovenska knjiga 1995.
- Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806*, I–V. Schloß Senftenegg : Selbstverlag 1973.
- Gestrin, Ferdo: *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1965.
- Golec, Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku. *Rast. Revija za literaturo, kulturo in družbeno vprašanja* (Novo mesto), letnik XII–XV (2001–2004).
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana 1999 (doktorska disertacija).
- Grebenc, Jože M.: *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*. Stična : Cistercijski samostan 1973.
- GZL III = *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, III. zvezek. Listine Mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470. Ljubljana : Mestni arhiv ljubljanski 1958.
- Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gubernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksamte, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817*.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predložefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat / Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica : Goriški muzej, grad Kromberk 2001.
- Hruza, Karel: *Die Herren von Wallsee. Geschichte eines schwäbisch-österreichischen Adelsgeschlechts (1171–1331)*. Linz : Oberösterreichisches Landesarchiv 1995.
- Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, XII, 1902, str. 70–101, 109–134.
- Kos, Milko: Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), I–III. Ljubljana : Inštitut za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti 1975.
- Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek tretji. Urbarji Slovenskega Primorja. Drugi del* (Viri za zgodovino Slovencev. Knjiga tretja), Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1954.
- Melik, Vasilij: Mesto (civitas) na Slovenskem. *Zgodovinski časopis*, XXVI, 1972, str. 85–98.
- Mitterauer, Michael: *Markt und Stadt im Mittelalter*. Stuttgart : Anton Hiersemann 1980.
- Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405* (SAZU, Viri za zgodovino Slovencev, Štirinajsta knjiga). Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa 1995.
- Otorepec, Božo: Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. Ljubljana : Slovenska matica : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Pahor, Miroslav: Senožeče. Slovenska pomorska postojanka na kopnem. *Slovensko morje in zaledje. Zbornik za humanistične, družboslovne in naravoslovne raziskave*. Leto 1, št. 1/1977. Koper : Založba Lipa, 1977.
- Popelka, Fritz: *Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobuciarich 1601–1605*. Graz : U. Moser 1924.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji – III. Notranjska, Prva knjiga : Med Planino, Postojno in Senožečami*. Ljubljana : Viharnik 2005.
- Schematismus für das Herzogthum Krain* 1795, Laibach 1795.
- Schumi, Franz: Ueber den Untergang des einstigen Marktes Loibl und den Abfluss des Steiner Sees (c. 1320). *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, II. Band 1200–1269*. Laibach 1884 u. 1887, str. 215–219.
- Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804). Opisi*, 3. zvezek. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU : Arhiv Republike Slovenije 1997.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije 1982.
- Stoob, Heinz: Minderstädte. Formen der Stadtentstehung im Spätmittelalter. *Forschungen zum Städtewesen in Europa. Band I*. Köln – Wien : Böhlau Verlag 1970.
- Šumrada, Janez: Šteberški in njihova posest v srednjem veku. *Notranjski listi III*. Cerknica :

Kulturna skupnost občine Cerknica 1986, str. 47–60.

Valenčič, Vlado: Tovorništvo na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, 35, 1981, str. 243–277.

Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia ducatus Carnioliae moderna. Bogenšperk na Kranjskem 1679*. Ljubljana : Cankarjeva založba, München : Dr. Dr. Rudolf Trofenik 1970.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laybach 1689.

Vilfan, Sergij: K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo. *Kronika*, X, 1962, str. 129–144; XI, 1963, str. 1–12.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana : Slovenska matica 1961.

Zabukovec, Janez: *Slavina. Prispevek k zgodovini župnij ljubljanske škofije*. Ljubljana 1910.

Zwitter, Fran: K predzgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh. *Zgodovinski časopis* VI–VII, 1952–1953, str. 218–245.

Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana : Leonova družba 1929.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Senožeče und Prem – zwei ungewöhnliche Marktsiedlungen der sogenannten Karstherrschaften

Senožeče und Prem, zwei bei bedeutenden mittelalterlichen gleichnamigen Schlössern der sogenannten Karstherrschaften gelegene Marktflecken, erlebten unter den slowenischen historischen Märkten das wohl eigentümlichste Schicksal. Das Charakteristikum von Senožeče, einer Siedlung an der Hauptverkehrsstraße zwischen Ljubljana und Triest, stellte die jahrhundertelange Koexistenz von Dorf und Markt gleichen Namens dar. Der Letztere entstand spätestens zu Beginn des 15. Jahrhunderts und gehörte zu einem der seltenen ummauerten Märkte in Slowenien. Die Entwicklung des Marktes wurde in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts durch die Gründung einer Kolonie von italienischen Kaufleuten mit Familie Garzarolli an der Spitze maßgebend beschleunigt, was der kleinen Marktgemeinschaft sogar einige Elemente von Marktautonomie einbrachte. Die Marktsiedlung lebte in großem Maße vom Salzhandel, darum erlebte sie nach der Einführung des Staatsmonopols auf Salz in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts einen überraschend schnellen Untergang. Um das Jahr 1750 existierten im Markt nur noch drei bewohnte Häuser, und er hörte als solcher für einige Jahrzehnte auf zu existieren, bis der Markttitel zu Beginn des 19. Jahrhunderts einen neuen Inhalt erhielt, der sich auf den gesamten Ort Senožeče bezog – sowohl auf den ehemaligen Zwergmarkt als auch auf das wesentlich größere Dorf.

Viel weniger bedeutend war das höher gelegene Prem, das außer bei Valvasor (1679 und 1689) bis vor kurzem nirgendwo erwähnt wurde. Allem Anschein nach setzte sich der Markttitel für diesen am Schloss gelegenen Ort nach dem Willen der damaligen Pfandinhaber der Herrschaft aus der Familie Raunach erst im 16. Jahrhundert durch. Bei Prem vermisst man übrigens die klassischen Attribute einer Marktsiedlung, darum verwundert es nicht weiter, dass der Markttitel im 18. Jahrhundert nicht mehr überliefert ist.